ФУД ЗÆГЪУНÆЙ КА ТÆРСА, Е ДОН ДÆР ИРАЙГÆ БАСÆ ФÆХХОНУЙ!..

Аннæ АХМАТОВА (1889-1966), поэт: «Хæларзæрдæ адæймагбæл даутæ ка имисуй, цъифæ ибæл ка калуй, уобæл адæм гъæуама хъоди бакæнонцæ, æгириддæр имæ ма игъосонцæ. Уотæ гъæуама уа, хуарз муггагæй ка рацудæй, фал æнаккаг, цъамар ка 'й, уæхæн адæймаг дæр: гъæуама 'й адæм се 'хсæнæй тæргæ кæнонцæ...»

№22 (848) 2022 анзи 17 июнь – хорхæтæни мæйæ

Аргъ 1 туман

HOMEPÆH

«НОМЕРÆН ЦИРАГЪ»

Цæгат Иристони æнхæст кæнунцæ Еугуруæрæсеуон акци «Номерæн цирагъ», кæци баст æй Устур Фидибæстон тугъди райдайæни хæццæ. Конд цæуй 15-22 июнмæ.

Аци бæнтти Уæрæсей адæм гъигæзæрдæй имисунцæ, тугъди ка фесавдæй, еци æмбæстæгти. Етæ 1941-1945 анзмæ сæ цард иснивонд кодтонцæ нæ бæсти сæрбæлтау. Уæрæсей æруадздзæнæнцæ паддзахадон турусатæ, культури косæндæнтти, телеуинунади, радиойæй хеерхæфсæн мадзæлттæ æййивд æрцæудзæнæнцæ.

Æримисуни æма зæрдæбæл даруни сæйраг проект æй «Номерæн цирагъ». Республики алли цæрæг дæр онлайнхузи байеу уодзæнæй акций хæццæ, иссодздзæнæй виртуалон цирагъ сайт æримисуни бон. Уæрæсей Федераций ка фæммард æй, уони æ зæрдæбæл æрлæуун кæндзæнæй.

Акций кæронбæттæни Устур Фидибæстон тугъди ветерантæн бакæндзæнæнцæ социалон агъаз. «Фæлтæрти зæрдæбæлдард», куд акци исаразæг, радех кæндзæнæй æхца, етæ æмхузон уодзæнæнцæ содзгæ цирæгъти бæрци хæццæ. Испайда си кæндзæнæнцæ сæрмагонд медицинон агъаз ветерантæн бакæнунæн.

Нæ зæрдæ дарæн, æма нæ республики дзиллæ дæр еузæрдиуонæй байархайдзæнæнцæ аци ахсгиаг мадзæлтти – еци гъуддаг нæхецæн банимайæн æнæмæнгæ исæнхæсткæнуйнаг ихæсбæл.

Номдзуд финсæг, æхсæнадон архайæг, Устур Фидибæстон тугъди архайæг ХЪАЗБЕГТИ Тимофейи фурт Хъазбеги райгурдбæл 18 июни æнхæст кæнуй дæс æма фондзинсæй анзи (1912-1966). Уой фæдбæл абони мухур кæнæн Хъазбегифурти туххæй æрмæгутæ æма æ уадзимистæй кæцидæрти (4-11-аг фæрстæбæл).

АРФИАГ ЦАУ

ПРЕЗИДЕНТОН ГРАНТТÆ

Цæгат Иристони фондз жнæкоммерцион организаций иссæнцæ Президентон грантти дуккаг конкурси уæлахездзаутæ æма агъази хузи райстонцæ 5,3 миллион соми.

«Республикæ Цæгат Иристон-Аланий спортивон туризми ирæзт»-и проекти фæрци спортивон туризмæй искæндзæнæнцæ райдайæн курс фæсевæдæн æма хестæр кари адæмæн, республики цæргути 'хсæн æй парахат кæндзинан.

«Спорт – гъæубæсти» царди рауадздзæнæнцæ Толдзгуни гъæуи, Ирæфи райони. Æ фæзуатбæл исараздзæнæнцæ спортивон фæзтæ, гъазæн си уодзæнæй футболæй, баскетболæй, фæззиндзæнæй си турниктæ, «ГТО»-й нормитæ дæттуни ефтонггæрзтæ.

«Æ равналæнтæ цубургонд кæмæн æнцæ, еци адæмæн социалон туризм» исаразуни проекти фæрци æнхæст кæндзæнæнцæ экскурсион программитæ æма туристон маршруттæ.

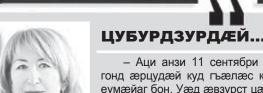
«Æригон гъуддаг»-и проект, Октябригъæуи равдесдзæнæй, ахурадон-консультацион центр амалгъонти хæццæ æма æгуст адæми хæццæ куд гъæуама коса, уой.

«Genius loci. Дзæуæги-гъæу-Мæску»-йи проект иса-раздзæнæй ирæзгæ фæсевæди æмæхсæнадæ, уоми аййевадон мадзæлтти фæрци сæ хæццæ косдзæнæнцæ. Конкурсмæ балæвардтонцæ 11200 проекти бæсти еугур регионтæй. Уонæй 1890 хуæдбарæ эксперттæй райстонцæ уæлдæр баллтæ.

РАФИНСЕТÆ ГАЗЕТ «ДИГОРÆ»

2022 АНЗИ ДУККАГ ÆМБЕСÆН. Æ РАФИНСУНИ АРГЪ АНЗИ ÆРДÆГÆН ÆЙ 323 СОМИ ÆМА 64 КЪАПЕККИ; УÆЛБАРТÆМÆ ГÆСГÆ БА – 288 СОМИ ÆМА 96 КЪАПЕККИ.

ГАЗЕТ «ДИГОРÆ» РАФИНСУН ÆНГЪЕЗУЙ «УÆРÆСЕЙ ПОЧТИ» ЕУГУР ХАЙÆДТИ ДÆР, УÆДТА МУХУР УÆЙÆГÆНÆН КИОСКТИ ДÆР.

МОРГУАТИ ДУУ КОМ ЗАРИТИ СЖИРАТ ИРИСТО- НИ СЖИРАТ ЖВ- ЗАРЖН КЪАМИСИ СЖРДАР

– Аци анзи 11 сентябри нисангонд ерцудей куд гъелес кенуни еумейаг бон. Уед евзурст цеудзененце не республики Парламенти депутатте. Уой хецце ба евзурст цеудзенеми гъеууон исарезтити депутатте. Дууе ема ертинсей гъеуеми комкомме гъелес кенуни ферци равзардзененце разамонгуте. Алагири, Ередони, Дигорай, Мездеги евзардзененце аци сахарти, Октябригъеуи ема Чиколай ба гъеууон миневертти ембурдти депутатти.

Цæгат Иристонай 16 мин адайма-гемай фулдар (6 минемай фулдар си жнца 8-10 къласти ахурдза-ута, 7 минемай фулдар ба 5-7 къласти ахурдзанута, 2,2 мин

заутæ, 2,2 мин жнцæ колледжти ахурдзаутæ, 1,1 мин ба педа-гогтæ – зундамонгутæ) сæхе ниффинстонцæ Еугуруæрæсеуон конкурс «Большая перемена»-йи архайунмæ. Аци цæмæдесаг ериси уæлахезонтæ хуарзæнхæгонд æрцæудзæнæнцæ æхцай премитæ æма æндæр хуарздзийнæдтæй.

Цæгат Иристони æртæ районеми адæми ниуазуни донæй исефтонг кæнунæн гъæугæ фадуæттæ исаразуни туххæй дехгонд æрцæудзæнæй цуппар миллиард сомемæй фуплæр

Еци фæрæзнитæй 2025 анзи уæнгæ æрцæудзæнæнцæ нæуæггонд социалон æма коммуналон инфраструктуритæ, реконструкцигонд кæдзосгæнæнарæзтитæ æма донæй ефтонггæнæн системитæ. Уой фæрци районти 150 мин цæрæги пайда кæндзæнæнцæ хуæрзгъæдæ ниуазæн донæй.

ХУАРЗ ХАБАР — НИФСДÆТТÆГ!..

Аци анз Дзжужгигъжуи электроники колледжи байгон уодзжнжнцж, тжккж нурикконджр домжнтжмж гжсгж равгитжй жнхжст ка уодзжнжй, ужхжн жрмадзтж. Нержнгж бал син исамал кодтонцж ахурадон-кустадон жма ахурадон-лабораторон ефтонггжрзтж.

Цæгат Иристони амалгъонтæн ес равгæ, «Энергия идей», зæгъгæ, бизнес-проектти федералон конкурси архайунæн. Мадзал арæзт æрцæудзæнæй инвестицион-промышленнон холдинг GS Group-и хъæппæресæй æма Калинингради губернатори цæстдарди фæрци. Конкурси архайуни туххæй курдиадæ бадæттун æнгъезуй аци анзи 18 августи уæнгæ.

Цæгат Иристонмæ хъæртун байдæдтонцæ ахурадон ефтонггæрзтæ, «Точка роста», зæгъгæ, мадзал исефтонг кæнунæн. Ахури нæуæг анзи нæ республики байгон уодзæнæнцæ 22 центри æрдзон-наукон æма технологон нисанеуæгæй: уонæй фæйнæ æрти Алагири, Ирæфи, Æрæдони æма Рахесфарси, фæйнæ дууи – Горæтгæрони æма Дигори районти, æхсæз ба – Мæздæги райони.

Ражги Ставд-Дорти косун байдайдзанай гъжууон аптека. Загъун гъжуй уой, ама уахан аптекита ма сарди даргъи фаззиндзананца на республики инна идарддзаф гъжути дар.

Цæгат Иристони идарддæр æнхæстгонд цæунцæ энергетикон комплекси дæлстанцитæ цалцæг кæнуни программæ. Агъазиаудæр объекттæмæ хаунцæ Дзæуæгигъæуи дæлстанцитæ «Дзæуæгигъæу-1», «Галеуфарсаг», «Цæгат-Нигулæйнаг», «Хонсар-Нигулæйнаг», «ЦРП-1», уæдта гъæууон районти дæлстанцитæ «Чикола», «Дигора», «Елхот», «Беслæн», «Мæздæг» æма æндæртæ.

Аци анз сувæллæнтти фæлладуагъдæн мадзæлттæ аразуни гъуддаги архайдзæнæнцæ Цæгат Иристони цуппæрдæс æма фондзинсæй ахургæнæндони. Сæ фæллад исуадздзæнæнцæ дууадæс мин скъоладзауи.

Сахар Туапсей æрæги рацудæнцæ дуйнеуон турнир «Уорс бæлæгъ»-и цуппæрæймаг этапи еристæ шахмæттæй скъоладзаути командити 'хсæн.

Цæгат Иристони номæй си архайдта Дзæуæгигъæуи скъола-лицейи командæ, æ сæргъи тренер Игорь Хрипков, уотемæй. Турнири Цæгат-Кавказаг федералон зилдæй ци аст команди архайдта, уонæй хуæздæр рауадæй иристойнæгти архайд. Фал турнири еугур архайæг 83 командей æхсæн ба махонтæ байахæстонцæ 24-аг бунат. Уой дæр æнтæстдзийнадæбæл банимайун æнгъезуй, уомæн æма уæхæн бæрæггæнæн бавдесун æригон шахматисттæн бантæстæй фиццаг хатт.

РЕСПУБЛИКÆН Æ ЭКОНОМИКОН ГЪОМУСАДÆ БÆРЗОНД ÆЙ!..

НÆ РЕСПУБЛИКИ косæг балций адтай Ужрасей Федераций экономикон иразти министр Максим Решетников, а хасцае ма Ужрасей промышленность ама базаради министради, «Ростех» ама жндар профилон ведомствити барнон косгутае.

Цæгат Иристонмæ аци косæг балци министрæн фиццаг нæ адтæй. Æ радон иссуди нисан адтæй Цæгат Иристони социалон-экономикон ирæзтæн аргъ искæнун, инвестицитæ республикæмæ куд цæунцæ, уой исбæлвурд кæнун, базонун, куд æнхæстгонд цæунцæ национ проекттæ æма программитæ республики, уæдта нæ бæсти нихмæ, раздæр ка некæдма адтæй, уæхæн санкцитæ æвæрд ке цæуй, уой нимайгæй, бизнесæн циуавæр агъази мадзæлттæ ес æма ци уавæрти архайунцæ, уой исбæлвурд кæнун дæр.

Цæгат Иристони Сæргълæууæг Сергей Меняйло æма республики хецаудзийнадæ æнхæстгæнæг оргæнти минæвæртти хæццæ фембæлди рæстæг Максим Решетников куд загъта, уотемæй Цæгат Иристонæн æ экономикон гъомус æй берæ, уомæ гæсгæ Уæрæсей Экономикон ирæзти министради, иннæ федералон ведомствити 'рдигæй имæ ес сæрмагонд гъосдард.

– Республикæ лæуд æй ирæзти надбæл. Уобæл дзорæг æнцæ аци анзи фиццаг квартали бæрæггæнæнтæ. Фæффулдæр æй инвестицити бæрцæ. Сæ гурахстмæ гæсгæ Цæгат Кавкази федералон зилди субъектти 'хсæн Цæгат Иристон ахæссуй фиццаг бунат. Хуæрзæрдæмæ æййивддзийнæдтæ цæуй промышленности, гъæууон хæдзаради, туризми, – фембæлди фæсте журналистти фарстатæн дзуæппитæ дæтгæй загъта министр.

Нуртæккæ республики æнхæстгонд цæунцæ 20 паддзахадон программи,

уонай 12 жнцж национ проектта. Са еугуремжн дар са еумайаг харэта 'нцж 20 миллиард соми. Еугур аци программити фалгати 114 объектеми нуртакка цаунца аразтадон, бундорон цалцагганан ама райаразти кустита.

– Ке зæгъун жй гъжуй, ес сагъжссаг кустуæттæ дæр, абони базараджй ка фæххауæццаг жй, абони домæнтæн дзуапп ка нæбал дæттуй жма ж равналæнтæ кæмæн нæбал амонунцæ, уæхæнттæ. Етæ домунцæ жййивддзийнæдтæ, нæуæг цæстингас, уомæ гæсгæ республикæн ж фарсмæ балæудзæнæй федералон Хецауадæ, фарстатæ лух кæнунæн агъаз уодзæнæй федералон бюджетæй дæр, – бафеппайдта Максим Решетников

Социалон къабаза райразун канунан ес Уарасей Федераций Президенти сармагонд бардзурдта. Аци рауан дзубанди, фиццагидар, цауй сахар Бесланбал, уадта Маздаги ама Горатгарон районтабал. Са райразун канунбал анхастгонд цаунца бера аллихузон мадзалтта, лавард цауй уаланхасан финансон агъаз.

Максим Решетников жма Сергей Меняйло сж фембæлди ржстæг куд фæннисан кодтонцæ, уотемæй Ужрæсей Президенти унаффитæ цæунцæ жнхжстгонд, фал куст гъжуй никки фæккарздæр кæнун, социалон объекттж — фулдæр аразун. Аци нисантæ исæнхæст кæнунæн 2023-2025 жнзти федералон бюджети жвæрд жрцжудзæнæй ужлæнхасæн фæрæзнитæ. Хæрзти-проектон гæгъæдитæ гъжуама цæттæгонд цæуонцæ афойнадæбæл.

Фембæлди рæстæг дзубанди цудæй курорт «Мамисон»-бæл, нæуæг аэровокзал Дзæуæгигъæуи аразунбæл, цæрæнуатон-коммуналон хæдзаради къабазæ райаразунбæл, Вагæнттæцалцæггæнæн заводи карнæбæл.

«Мамисон»-бæл дзубанди кæнгæй, фембæлди архайгутæ куд загътонцæ, уотемæй фиццаг инвестори хæццæ бадзурд финст æрцудæй. Е æхемæ есуй фондз фусунуати, уæдта ма коттеджтæ, ресторантæ æма æндæр социалон объекттæ исаразуни ихæс. 2023-2024 æнзти зуймон рæстæгмæ курорти фæззиндзæнæй бундорон инфраструктурæ, цæттæ уодзæнæй лыжитæбæл цæунæн хуæнхон нади 20 километри.

Сергей Меняйло арфæ ракодта Максим Решетниковæн æма, æ хæццæ ка иссудей, еци бернон косгутен, федералон Хецауади 'рдигæй Цæгат Иристонма уахан гьосдард ке ес, уой туххей. Цегат Иристонме е косег балций Максим Решетников бабæрæг кодта Беслæн дæр. 1-аг скъолай ихæлд спортивон зали исæвардта деденгутæ æма фембалдей «Беслени мадтелте»-йи комитети разамонгути хæццæ - Дудиати Сусаннае ама Гаедиати Анети хæццæ. Се 'хсæн дзубанди цудæй, 1-аг скъолай бундорбæл арæзт ка цæуй, «Беслæн. 1-аг скъола», зæгъгæ, Дуйнеуон культурон-патриотон центрбæл. Æ аразуни ема е нисани туххей силгоймæгтæ загътонцæ сæ фæндæнттæ æма феппайуйнæгтæ. Дудиати Сусаннæ куд загъта, уотемæй центри нисан æй терроризми профилактика, ама еци нисанæн æ ахсгиагдзийнадæ лæдæргæй, Центр аразунме баре кадер даруй, етæ еугурдæр сæ ихæстæ æнхæст кæнунца цасгонгинай ама барнонай.

Кустита жнхжстгжнжг жй реставрацион арæзтадон компани «Скифос-РСК». Центри арæзтадæ куд цæуй, уой туххæй бæлвурд хабæрттæ иуазгутæн радзурдта компаний разамонаег Петр Павлов. Куд загъта, уотемей кустите енхестгонд цæунцæ «Цæгат Кавкази федералон зилди райрæзт»-и паддзахадон программи фæлгæти. Нуриуæнгæ куститæн сæ 30 проценти жнхжстгонд жрцуджнцж. Анзи кæронмæ Центр гъæуама уа цæттæ. Проекти нисан æй, 2004 анзи 1-3 сентябри аци раужн ци жверхъау бжлах жрцудей, уомен е историон фед багьеуай кæнун, ихæлд скъолай бæстихай ба. куд мемориалон-историон нисанеуæги объект, еци хузи багъæуай кæнун.

Еци бон Беслæни адтæй цийни бæрæгбон дæр – байгон æй нæуæг рæвдауæндонæ. Сахари цæргутæ хъæбæр æнгъæлмæ кастæнцæ аци æхцæуæн цаумæ. Æ гæнæнтæмæ гæсгæ рæвдауæндонæ дзуапп дæттуй еугур нуриккон домæнтæн. Бунат си ес 120 сувæллонемæн. Арæзт ба 'рцудæй Беслæни райрæзти генералон пълани фæлгæти. Нæреспублики Сæргълæууæг Сергей Меняйло, уæдта Максим Решетников æма мæскуйаг иннæ иуазгутæ дæр адтæнцæ аци рæсугъд бæрæгбони архайгутæ.

Æрмæг мухурмæ бацæттæ кодта ГÆТИЙТИ Светланæ.

ФÆСВÆД ГЪÆУТИ ЦÆРГУТИ ХУАРЗÆН

ЦÆГАТ Иристони жрæги ж куст райдждта, бæлвурд рæстæги жмгъуджй республики гъæути цæргутæн медицинон агъаз ке фæрци лæвæрд цæудзæнæй, уæхæн медицинон мобилон комплекс. Æ фиццаг пациенттæ ба уодзæнæнцæ Михайловски гъæуи цæргутæ. Алкæмæн дæр хуарз фадуат ес е 'нæнездзийнадæ терапевт, невролог, уролог, гинеколог, УЗИ жма иннæ специалисттæмæ исбæрæг кæнунæн.

Нæуæг медицинон мобилон комплекси кусти хæццæ сæрмагондæй базонгæ 'й нæ республики Сæргълæууæг Сергей Меняйло.

Цæлхитæбæл поликлиникæ æ дохтирти хæццæ Иристонмæ иссудæй Устур Новгородæй, æма дууæ къуæрей дæргъи косдзæнæй Михайловски гъæуи.

Нæ республики Сæргълæууæг медицинон мобилон комплекси кабинетбæл æрзилдæй, фæууидта куд косунцæ дохтиртæ уæхæн уавæрти, æма загъта:

– Аци проект, жнеменге, адтей гъжуге не республики цергутен. Уомен ема, фесвед гъжути цергутей, беретен се фадуат не амонуй, аллихузон десниади дохтиртеме районме кене сахари поликлиникитеме рандеун. Уедта се къох дер не амонуй, материалон егъдауей хъазар анализте раттун. Еци уавер зердебелдаргей, ереги Сочий форуми дзубанди кодтан Устур Новгороди уелдер амунд медицинон мобилон комплекси компаний сергълеуует Юрий Протасови хецце емгустади бадзурд бафинсуни туххей. Бацетте кодтан еугур гъжуге гегъедите. Аци анз алли къуере дер медицинон

комплекс зелдзжнжй нж республики районти идардгомау гъжутжбжл жма лжггадж кжндзжнжй аджмжн.

Аци нæуæгдзийнадæ гъæугæ ке 'й æма адæми æнæмæнгæ ке гъæуй, уомæ гæсгæ, Сергей Меняйло зæрдæ байвардта уæхæн медицинон комплекси машинттæ нæхе республикæн дæр исамал кæнунбæл ке байархайдзæнæнцæ, уомæй.

Еу – сувæллæнтти æнæнездзийнадæ скъолати бæрæг кæнунæн, иннæ ба – каргун адæмæн. Уомæй уæлдай, аци мадзал устур агъаз уодзæнæй диспансеризаций кустæн дæр. Рагацау онкологон незтæ рартасуни фæрци сæйги дæр афойнадæбæл исдзæбæхгæнæн ес.

Уомæй уæлдай ма Алагири райони гъæуама арæзт æрцæуа, сæйгæдæнттæн донгъæдæй аразгæ ка 'й, уæхæн хуастæуадзæн завод. Сæйрагдæр си цæттæ кæндзæнæнцæ физраствор. Етæ хуарз фæндитæ 'нцæ, æма бæргæ ку бантæсидæ сæ исæнхæст кæнун.

Фиццаг бон медицинон мобилон комплекси дохтирти кустей испайда кодтонце десгай адейметуте. Аци медицинон леггедте се еугуремен дер енце левар.

Медкомплекс идарддер косдзеней Цегат Иристони фесвед гъеути. Се кусти фетки туххей ба республики цергутен игъосун кендзеней не республики енездзийнаде гъеуайкенуйнади министраде.

АДÆМИ ЦÆСТÆ УИНАГÆДÆР ÆЙ!..

МЕДИЦИНОН КЪАБАЗÆН АРГЪГÆНÆГ СÆЙГÆ ÆЙ

Дзилли цæстингас бæлвурдгæнæг Левадæ-центр Уæрæсей **45** регионеми **1600** адæймагей бафарста, медицини, ахуради æма цæрæнуæттæ-коммуналон хæдзаради архайди туххæй.

Бафарст аджмжн сж фулджр (67%) куд нимайунцж, уотемжй нжджр сжхуждтж, нжджр ба сж бийнонти иуонгтж багъжуаги аккаг хузи медицинон лжггадж райсунбжл сж зжрдж нж дарунцж. Зжрдирайгж цжстингас еци гъуддаги разиндтжй бафарст аджмжн айдагъджр се 'ртиккаг хаййжй минкъийджрмж: ждеугуржй 27% уотж жнгъжл жнцж, жма багъжуаги син равгж ес фидибжстон медицини фжрци исдзжбжх унжн.

Æнæнездзийнадæ гъæуайкæнуйнади къабазæй арази æй алли фæндзæймаг адæймаг (бафарст адæми **20%**). Уæрæсей Медицинон лæггæдтæй арази ка нæй, уони бæрцæ ба фулдæрæй-фулдæр æнцæ (**77%**).

Уæрæсейæгтæн айдагъдæр сæ **2%** нимайунцæ, уæрæсейаг медицини хуæрзгъæдæдзийнадæ зингæ

фæххуæздæр æй, **11%** ба – еуцæйбæрцæдæр хуæздæрдзийнадæ си фæззиндтæй. Дзилли зингæдæр хаййи (**39%**) гъудимæ гæсгæ ба еци-еу уавæри æй, æ хуæрзгъæдæдзийнади неци æййивддзийнæдтæ æрцуæй. Фæллæгъуздæр æй, зæгъгæ, ба нимайунцæ

27%, зингæ фæллæгъуздæр æй, зæгъгæ, ба гъуди кæнунцæ **15%**.

ДÆ ЦЪУХБÆЛ КУ НÆ ХУÆЦАЙ!.

Номдзуд япойнаг жфсжддон раздзжужг Нобунанга еуужхжни бжргж исфжндж кодта е 'знжгтжй кеджрти басжттун. Фал е 'фсжддонтж фжуужлахез унбжл сж зжрдж уоййасжбжл нж дардтонцж, секкаг син адтжй еци гъуддаг, фиццагиджр, уомж гжсгж жма си знаг бжрцжй джс хатти фулджр адтжй. Æма сж ужб

фулдæр адтæй. Æма сæ уæд сæ раздзæуæг æрдæг надбæл бауорæдта, загъта син:

– Мæнæ æхца исуелдзæнæн. Æма кæд герб исхæта, уæд æнæмæнгæ фæууæлахез уодзинан.

Исуилдта æхца, æма герб разиндтæй. Æфсæдтæй баруагæс æй, ке фæууæлахез уодзæнæнцæ, е, еци нифсгунæй размæ рампурстонцæ æма знæгти æнцонæй басастонцæ.

Тугъди фæсте Нобунангайæн æ адъютант уотæ

– Æвæдзи, ирисхъи къох ци амона, уомæн æййевæн нæййес!..

– Раст зæгъис, – дзуапп равардта раздзæуæг. Æма имæ равдиста, ке исуилдта, еци мæнгæ æхца – дууердигæй дæр ибæл адтæй герби хузæ.

Япойнаг тугъдон раздзæуæги фæливд миуæ берæ цидæр гъуддæгути фæнзуй нæ нуриккон хецаудзийнадæ. Ести гъуддаг райаразун сæ зæрди ку æрбафтуйуй, уæд, адæм дæр сæ гъуди зæгъæнтæ, зæгъгæ, референдумтæ-æрфæрститæ дæр бæргæ райаразунцæ, фал еци «исуелæнæн» дууердигæй дæр еу дзуапп нисангонд фæууй – хецаудзийнади ка фæгъгъæуй, уæхæн. Кæд ема адæмæн сæ фулдæр Советон Цæдес багъæуай кæнуни фарс адтæнцæ, уæддæр сæмæ еске байгъуста?.. Нобунангайи налатдзийнадæ е 'фсæдтæн уæлахез æрхаста, мах «раздзæугути» миутæ ба фулдæр хæттити зæран хæссунцæ æхсæнадæн, хумæтæг адæмæн...

Бенджамин ФРАНКЛИН (1706-1790), америкаг философ: «Фаразунгъон ка 'й, уоман а къохи бафтуйдзанай, цидариддар ай гъауй, е...»

Кæд ма мах, Уæрæсей хумæтæг дзиллæ фæразунгъон нæ ан!.. Фал уæддæр, ци нæ гъæуй

еуцæйбæрцæдæр хузæнон цардæн, уомæй ба нæ къохти æгириддæр ку неци æфтуйуй... Ци минкъий къуæрттæн алцидæр æгæрдæр ма æнтæсуй, етæ фæразунгъондæр æнцæ? Кæд нæ, растдæр уодзæнæй зæгъун: етæ æдзæсгондæр æнцæ. Æма нури доги ба, ка куд æдзæсгондæр æй, уотæ ин хъæбæрдæр æнтæсуй хе гъуддæгутæ аразунæн.

Варлам ШАЛАМОВ (1907-1982), финсæг: «Хуцауи раст адæм нæ гъæуй. Етæ æнæ Хуцауæй дæр фæццæрдзæнæнцæ. Хуцауи гъæуй, сæ тæрегъæдтæбæл фæсмон ка 'ркæна, уæхæнттæ...»

Е куд ей? Рестзерде адем Хуцауи дер ема се зенхон хецеутти дер не гъеунце? Ема уед еци рестзерде адеми цемен арази кенунце, рестуодей церете, зегъге? Терегъедгинте ба неме кед минкъий не 'нце, уеддер ескед уой фегъустайте, ема си кадер е терегъедаг миутебел ерфесмон кодта ема дзилли разме хатир ракурдта, Хуцауей амунд раст надбел ерлеудтей ема Хуцауи федзехститеме

гесге церун байдедта?..

Василий РОЗАНОВ (1856-1919), философ: «Еунже аджймаг джр жстауни аккаг нжй. Алли аджймаг джр жй тжрегъжддаг...»

Мах цардиуаги ба цæмæдæр гæсгæ ниффедар æй уæхæн фæткæ: дзилли 'хсæн уотид æ кой

ракæнуни аккаг дæр ка нæй, уæхæн гириззæгтæ кенæ сæхуæдтæ сæхе, кенæ ба сæ хузæнттæ сæ еци æстауæги еудадзуг æстаунцæ, хецæуттæ сæ боц кæнунцæ аллихузон хуæрзеугутæ æма хуæрзтæй. Нæ адæм ба тæрегъæддаг кæд естæмæй æнцæ, уæд уомæй, æма нæ цардиуаги еци æведауцæн ке бухсæн...

Æ НÆРГÆ ЗАР АБОНИ ДÆР ИГЪУСУЙ

КЪАДЗАТИ Станислав, поэт, публицист

І. ИМИСУЙНÆГТИ БАЗУРТÆБÆЛ

Лида, суваллон а гъабеси, уотемæй лæудтæй къæразги рази ема ендеме кастей. Æ сӕри хецаумӕ ин дууӕ мӕйей размæ Сурх Æфсади рæнгъитæма фадздзурдтонца ама нур аци бон, тугъди будурмæ рандæ уни агьоммæ, гьæуама фæззинна. Лиди къеразги разей е къах нæбал хæссуй...

Изæрмелтæ, æхсæви 'сгаргути хузæн, хæдзæрттæмæ, аууон раужнтжмж гъузун райдждтайуонца, уота силгоймаг гъаунги рауидта жригон жфсжддони. Лида Хъазбеги авеппайди фасмæргæ дæр нæ ракодта – æфсæддон дарæси æй фиццаг хатт фæууидта. Хъазбег бадгæ дæр нæма æркодта, уотæ дуар кадæр æрбахуаста æма медæмæ æpбахизтей се синхаг Ардасенти Хадзибатæр.

– Хæдзарæ æмрезæги ку нирризтей, уед ей уайтекке балæдæрдтæн – нæ бæлццон фæззиндтæй, - исдзурдта ходгей Хадзибатер ема Хъазбеги æ хъури никкодта.

Лида еци жнжнгъжлжги фембæлд ку æримисуй, уæд бахауй имисуйнæгти уацари. Æ цастита бал рауайуй, Хъазбегти Хъазбеги хæццæ сæ цард кæд байеу кодтонцæ, еци бон. 1937 анзи 27 июли адтей се киндзæхсæвæр. Фал фæззæги нæуæг киндзæ æ лæгбæл фæггурусха ай. Цаветтонга, Хъазбег уæд ахур кодта аспирантури ема име ехца цанеберег адтайдæ, фал си уæддæр алли майа дар камандар арвиста. Лиде ерметъел ей. Хъазбег ба къæрцгьос адтæй алцæмæ дæр, уайтæккæ бафеппайдта æ бийнойнаги уавæр æма 'й еу хатт

- А фæстаг рæстæг дæ кеми нæ дæ. Ци кæнис, уой мин зæгъæ?
- Æз æгириддæр неци, кæд кæнис, уæд ду, – нæбал имæ фæллæудтæй Лидæ. - Æхца ку райсис, уæд си алли хатт кæмæн ферветис?
- О, мæнæ царцати дессæгтæ! – ниххудтæй æ гъæлæси дзаг Хъазбег. – Бийнонти цард, **жв**едзи, уотемей фехелуй. He рвадтæлти биццеу Гадзой ку зонис, Ленингради ахур кæнуй. Еунæг æй. Мадæ æма ин фидæ нæййес. Зин сахатти адæймаги фарсмæ балæуун – ци ма уа уомæй хуæздæр.

Хъазбегте царденце Дзеуæгигъæуи, Советти гъæунги, алли изер дер семе уиде берæ иуазгутæ, уæлдай ахиддæр ба – Ардасенти Хадзибатæр, Плити Грис, Боцити Барон, Хъазбегти Гадзо. Се хедзари дуертте алкеддер игон адтенце, литератури фиццаг къахдзæфтæ ка кодта, уонæн дæр. Хъазбег сæмæ лæмбунæг байгъосидæ **жма син сж уадзимисти туххжй** застыда с гъуди. Ужстьда растæг ин ку фæууидæ, уæд рандæ уидæ Дигоргоммæ.

- Алли хуцаубони хонхмæ цæунæй фæллайгæ нæ кæнис? – бафарста жй еуужхжни Лидж.
- Никки идарддæр ма ку уиде Дигоргом, ужддер не зийнада канина. Ез Дигоргоми райгурдтæн...

Хъазбег хъæбæр æновуд адтей бийнонтебел, фелмен фидæ адтæй сувæллæнттæн, фал сæ фудаг миутæ кæнун ба на уагъта. Адтай игъалдзаг, хуарз гъазта пианинобæл, балалайкæй, фæндурæй.

Лидæ ма дес кодта еу гъуддагбæл. Лæгæн алкæд æ куст жхе фæнлон кæми фæннævй. еуæй-еу хатт мæстгун дæр куд на рауй, мадта е 'на нездзийнаде дер алкед нивебел кеми фæууй. Фал Хъазбег некæд дзурдта æ зиндзийнæдти туххӕй, нӕ уарзта гъаст кæнун.

– Неци кæнун, ма тухсæ. Кустма мин жна цазужн наййес, - зæгъидæ, сæйгæ ку уидæ, уæддæр.

Еухатт ба Хъазбег фæскуст мæтъæлæй æрбацудæй, е адтай 1966 анзи декабри райдай-

- Ци уой зонис, уосай, - загъта сабургай, - гъейде отпуск райсе ема Мескуме ранде ужн. Æз ба дин Мжску бавдесон.

Рандæнцæ Мæскумæ. Хъазбег Лиди фиццаг фæххудта Сурх фæзæмæ. Берæ фæцæнцæ уоми. Фæууидтонцæ Кремль, Ленини Мавзолей.

Лидæ нæ феронх кодта, Хъазбег ин ужд ци дзурдтж загъта, уони: «Дæ зæрдæбæл бадара аци сахат. Сурх фаза 'й нæ планети центр, Кремли стъалута рохс канунца дуйней еугур рæстзæрдæ адæмтæн...»

Еци балций фесте ма Хъазбег рацардæй дууæ къуæрей, æвеппайди рамардæй 54-анздзу-

II. ФИШІАГ КЪАХАЗÆФ

Поэт æма драматург, прозаик æма критик Хъазбегти Темболати фурт Хъазбег райгурдæй 1912 анзи 18 июни Киристонгъæуи. Сувæллон ма адтæй, уотæ рамардæй æ фидæ. Æ мадæ Баринæ еунæгæй райдæдта дууæ сувæллони гъомбæл кæнун.

1921 анзæй 1927 анзи уæнгæ Хъазбег ахур кодта скъолай, 1928 анзи ба косун райдæдта фаскомцадесонти ханца Дигори зилди комитети.

Адæймагæн æ сабийдогæ ци ниууадзуй æ зæрди, уони хæссунæн рæуæг фæууй, имисунæн – адгин. «Мæ сувæллони бонти хъжбжр берж уарзтон

аргъæуттæмæ игъосун, уони хъжбжр ржсугъд дзурдта Хъазбегти Дрис æма нæ синхæгти уосж Къодоти Дайи. 1928 анзи ме 'мбæлттæ Хъагъæрмæзти Къостан жма Абайти Инал жмдзæвгитæ финсун райдæдтонцæ. Уони фæнзгæй æз дæр ниффинстон мæ фиццаг поэтикон фæлтæрæнтæ.

Кастæн, ахур кодтон Хетæгкати Къоста æма Багъæрати Созури исфæлдистадæ. Мæ фиццаг финстити фиццаг аргъгæнæг адтæй мæ ахургæнæг Лолати Геуæрги, мæ идарддæри литературон кусти ба мин агъаз кодта Гарданти Михал. Еци анз мин райдæдтонцæ мухур кæнун мæ финститæ дæр. Ме 'мдзæвгите мухури ку фезууидтон, уед мæ иуæнгти æнахур хъаурæ бацудей», - финста фестедер Хъазбегти Хъазбег.

1929 анзи Хъазбеги-фурт ахурма бацудай Дзауасгигъауи æфсæнвæндаги техникуммæ. Техникуми ахур кæнгæй, Хъазбегæн финсуни рæстæг нæбал адтей ема тухсун райдедта. Æндæр над æлваста æхемæ лахъужни жма бацуджй хужнхон педагогон институти ирон æвзаг æма литератури хайадæ-

1938 анзи Хъазбеги-фурт жнтжстгинжй каст фжцжй Цжгат Иристони наукон-æртасæн институти аспирантура жма косун райдæдта педагогон институти, кастæй лекцитæ ирон литератури истори жма аджмон исфæлдистади фарстатæбæл.

1928 анзи Хъазбег ниммухур кодта æ фиццаг æмдзæвгитæ, уæд ибæл цудæй æхсæрдæс анзи. Æ фиццаг киунугæ «Нæуæг царди хæтæл» ба мухурæй рацудей 1932 анзи. «Сумахен, сурх турусай буни фæлтæрд, Фæскомцæдес!» - еци дзурдтæ равзурста эпиграфæн æ киунугæн æригон поэт. Е зардта Ленинбæл, колхозон цардбæл, Октябрбел:

«Нæрунцæ фидтæлон къæдзæхтæ, Косæг си царди дуар садзуй».

Раздер е зенхи геппел гали цари асӕй уӕлдай кӕмӕн на адтай, уоман Октябрь равардта адæймаги бартæ, равардта ин сæребарæ æма зæн-

Поэти зæрдæ 'й е 'мидзаг рохс жнкъаржнтжй. Джнцжнжн райсæн еу строфа æмдзæвгæ «МТС»-æй.

«Гъей, мæ фæндур, æрмин иæгъдæ

Зæрдиуагæй мæ фæндон, Нæуæг цардæн æ олæнтæ Ку цæунцæ зинг – æндон».

Поэти фиццаг фæлварæнтей дер раберег ей, ке агурдта жже гъжлжс. жже темитж. жхе аййевадон хуаржнтж. Жмдзæвгæ «Сæумæ» æй хъæбæр цубур, фал нин на цаститабал рауайун кæнуй ирд поэтикон

*Еркалдей халасе Ехсинцъи с*ерей,

Райгъал æй бæласæ Рохс хори тунтæй.

Ке зæгъун æй гъæуй, Хъазбеги фиццаг киунуга жналаза исхонæн нæййес. Еуæй-еу хатт бахауй риторики уацари, не 'сарахсуй уоди рабуйнаетта равдесунмæ, æгæр хумæтæг рауайунца а фалгонцта.

1938 анзи рацудæй Хъазбегти Хъазбеги иннæ киунугæ «Амондгун дога». Ами райхалдӕй поэти искурдиадӕ, фӕуурухдер ей е дуйнеуинунаде, фæббæрзонддæр æй æ уадзимисти аййевадон жмвжзадж. Æ аййевадон фæрæзнитæй еу æй æ контрастон мадзал. Зæронд дзаман рабаруй нæуæг социалистон дуйней хæццæ.

Уарта Гизалдон къабурти «Хори» рохс тунтæ уафуй. Алли раужн джр нж бжсти Ленинон зæрдæ косуй.

Хъазбеги дуккаг киунугæ ес исхонæн гимн нæуæг цардæн, нæуæг адæймагæн:

Гъæздуг – дæ фæзтæ, Дæ берекет. Мæнæн мæ зæрдæ – Дæ кусти седт.

Бафеппайуни аккаг ма жй жнджр ужхжн фжззелжн джр – автор æ гъос дардта дуйнейи ци цаута цудай, уонама дар. 1937 анзи поэт финста:

«Дæнгæл уæцъæф, цъаммар

Ферхæцдзæнæ дæ рондзæй! Зонæ, зонæ, мах хори нифс Тохи бони болат æй!

Хъазбеги публицистикон поэзи хайгин адтæй социалистон растдзийнадай, адтай ин устур ахедундзийнадæ, куд æхсæнадон гъомбæлади устур агитаций **жма** пропаганди мадзалжн. Поэти публицистикон поэзий традиците ирддерей разиндтенце æ тугъдон æмдзæвгити.

III. ТОХИ БОНТÆ

Устур Фидибæстон тугъд... Исистадей мелетдзаг тохме Иристон дер. Æ хъеболте, кæрдбадзи кард куд ниввæрай, уотж ниввардтонцж сж зжрдити жнжуинондзийнадж немуцаг лагхуартама. Малатай на тæрсгæй, уæлахез ка хæстæгдæр кодта, уони хæццæ адтæй Хъазбегти Хъазбег. Топп æма пъеройæй тухта знаги нихмæ. Гвардий хестæр лейтенант Хъазбегти Хъазбегæн æ тугъдон **жскъужлхтдзийнждти** туххжй лæвæрд æрцудæй Фидибæсти тугъди I æма II къæпхæнти ордентæ, Сурх Стъалуй орден, фондз майдани. Хъазбег тугъдей е хецце исласта рейхстаги дуæрттæй еуей дæгъæл.

«В бой за Родину!» – уотæ хундтæй, Хъазбег ци æфсæддон газети куста, е. Берæ уадзимистæ, очерктæ, æмдзæвгитæ ниммухур кодта поэт. Газети ахид цудæнцæ æ гравюритæ дæр, сæ алкæций дæр исхонæн адтæй минкъий плакат. 1944 анзи 13

апърели газет искодта хатдзæгтæ, хуæздæр очерк, хузæ, уадзимис, æмдзæвгæ ниффинсунбæл ци конкурс цудæй, уомæн. Æфсæддон хаййи командир арфæракодта Хъазбеги фуртæн. Е байахæста конкурси фиццаг бунæттæй еуей.

Хъазбег газети косгей, е 'мбелтти разенгард кодта Райгурен бести разме се ихес бафедунме. Ехуедег дер адтей тугъди цехери, бацеуиде знаги нихме легей-легме нимпурсти, текке тессагдер рауенти уогей, ембурд кодта ермег.

Сæрмагонд коййи аккаг æнцæ, Хъазбеги-фурт тугъди рæстæг ци æмдзæвгитæ ниффинста, етæ. «Мы фашистов разобъем!», «Отомсти, боец!», «Вперед, на Запад!», «Шли отряды», поэмæ «Клятва» æма æндæртæ. Фал поэт уæддæр тугъдон темæбæл æ хуæздæр уадзимистæ ниффинста ирон æвзагбæл. Тугъди фæсте етæ мухури рацудæнцæ хецæн киунугæ «Тохы бонтæ», зæгъгæ, уæхæн сæргонди хæццæ. Мæнæ куд зæгъуй æ еу æмдзæвги:

«Дæ фурт уæлахезæй дæ цори Æрбастдзæнæй рæуæг! Зонетæ, десгæнгæ исдзордзæнæ: «Дæ хелтæ – уорс... къæсхур...» Мæнæй дзуаппи хай райсдзæнæ: «Нæ тох адтæй устур!»

Тугъд тугъд ай. Бера сахъигурдтитабал баталинга 'й са дуйне, фал са цард дзагъали на равардтонца – багъауай кодтонца саребара ама уалдзаг, Фидизанха ама федан. Æмдзавга «Ме 'фсаддон тафирфаси» Хъазбеган а бон бацай зардхъурма дзурдта иссерун. Æмдзавга фаууй уахан дзурдтай:

Мабал хезæ, æна, дæ хъæболи, Сау ингæни иссердта æ уат. Ма дзиназæ – дæ фурт устур

Бæгъатæрбæл æрцудæй нимад!..

1965 анзи Хъазбегти Хъазбег Уæлахези бони æ имисуйнæгти финста:

«...Цалдæр дзурди тугъди фæстаг бæнтти туххæй. Берлини гарнизон тухта бæгъатæрæй. Рейхстаг сугъдæй. 30 апърели æ сæрмæ исфеллаудта Уæлахези туруса.

2 майи немуцаг æфсæдтæ æрæвардтонцæ сæ гæрзтæ. Фарæстæймаг майи ба бæрæг кодтан Уæлахези бон. Е адтæй жнæферонхгжнгж бон. Дзармадзанти бæсти игъустæй музыка, на цийнан карон на адтæй. Советон æфсæддонтæ расугъд рангъитай цуданца Берлини гъæунгти, Бранденбурги зундгонд колдуари рæзти. Æма немуцæгтæ дес кодтонцæ: «Атæ, Геббельси пропагандæ уота камай дзурдта, адаймаги фид хуæрунцæ, зæгъгæ, еци коммунисттæ 'нцæ».

Мæ зæрдæбæл лæууй уæхæн цау. Хестæр лейтенант Семенови хæццæ цудан гъæунги. Рауидтан немуцаг зæронд лæги. Фудхуз, æ къæхтæ ма туххæй иста. Исæнæхъаурæ 'й æ фурстонгæй. Семенов байгон кодта

ж хурдзин, исиста си ж хужруйнаги хай (паек) жма загъта: «Гъа, бахужрж, кенждта суджй рамжлдзжнж». Советон жфсжддони ржсугъд уодигъждж бжржг кодта устур жма минкъий гъудджгутжй...»

IV. ФИНСТÆГУТÆ ТУГЪДÆЙ

Финстæг – уоди минкъий айдене, феууинен си феууй е ниффинсеги меддуйне. Бере финстæгуте ниффинста, тугъди будурти уогей, Хъазбегти Хъазбег. Се фулдер хай, ке зегъун ей гъеуй, енце Лиди номбел.

Хъазбеги финстæгутæй кæцифæнди бакæсæ, æма уой фæсте дæхе уотæ æнкъардзæнæ, цума дæ реумæ фæлмæн рохс бакалдей. Æ поэзий хузæн, уонæми дæр æгириддæр на фаззиннуй пессимизми тавагæ. Мадта æртæ хатти адтæй цæфтæ дæр, дзæбæх æй кодтонца афсаддон госпитали, фал еци рæстæг ци финстæгута истрвиста, ета дар иннети хузжн жнцж игъжлдзжг, гиризгæнæн дзурдтæ æма юморæй се 'мидзаг. «Хъазбегæй есун игъæлдзæг финстæгутæ, бæлахи лæг æй – тугъдæн æ тæкка цахари фазуй, уаддар æ зæрдæ гъазун фæййагоруй **жма ма уомжи мжниж джр** нифс бауадзуй», – уотæ финста Лидеме Гадзо.

Хъазбеги финстæгутæ цийни зæрбатуги хузæн тахтæнцæ Иристони алли гъæутæмæ, Дзæуæгигъæумæ, Мæскумæ, Алма-Атамæ, Одессæмæ, Грознамæ. Тугъди будури уогæй дæр æ зæрдæ дзурдта алцæмæ дæр, неке иронх кодта...

Цей туххей ба не финста Хъазбег æ финстæгути. Хъæбæр зин ин адтæй Боцити Барони æма Коцойти Арсени зиани хабар. Алкæддæр фарста æ синхæгти, æ хæстæгути туххæй. Æ фурт Эльбрусæн фæдзахста, цамай е 'ргом аздаха хуза кæнунмæ, цæмæй е 'ссудмæ зона цæгъдун ести музыкалон инструментбæл, исахур кæна Къостай жмдзжвгитж. Хъазбег цийна кануй Иристони фаллойнæгæнгути жнтжстдзийнæдтæбæл, е 'мбæстæгти, æ хæлæртти æскъуæлхтдзийнæдтæбæл.

Мæнæ цалдæр Хъазбеги финстæгутæй:

Лидæ!

Æзинæ изæрæй æрбаздахтæн тугъди гулфæнæй. Ами нуртæккæ хъæбæр «тæвдæ» æй, не 'фсæддон хæйттæ цæунцæ размæ. Знæгтæй беретæ сæхе дæттунцæ уацари.

Иссирдтон рæстæг æма финсун дæумæ, Иристонмæ финстæг ке фæффинсун, айдагъ уомæй дæр зæрдæ барохс уй. Æз мæхе царди туххей нæ бацæун фрицти нæмгути бунмæ, фал ке уарзун, уони, райгурæн бæсти, федæни сæраппонд. Сапамтæ райсетæ мæ тугъдон æмбæлттæ Бойко, Власенко æма Бурцевæй. Мæ номæй зæрдиаг саламтæ раттетæ зонгитæ æма хæстæгутæн.

Мæ хъазар Лидæ!

Райсе мин ме салам Польши зенхей! Ден саг сегути хузен. Аллибон хорнигулен ердеме рацеун 30-50 километри. Менме уоте кесуй, цума Берлинме цейберцебел хестегдер кенен, уойберце меме не хедзаре хестегдер ей. Берлинæй ан 70 километри изолдæр. Мæнмæ гæсгæ, тагъд рæстæги нимпурсдзинан фашистон Германий лæгæтмæ.

Дæ къох дин мæ реумæ æлхъевун. 1945 анзи феврали 11-аг бон.

***

Хъазбег æ финстæгути хæццæ ахид исæрветидæ къартæ дæр. Лидæ 1945 анзи майи кæрони ци къарæ райста, уомæн æ фæсте адтæй финст: «Лидæ! Салам дин Берлинæй. Мæнæ дин Рейхстаги зундгонд, фал пурхæгонд колоннитæ, фашистон фудгæнгути æма сæркъуæрти лæгæтæй. Арфæ дин кæнун агъазиау уæлахездзийнади бони!»

ХЪАЗБЕГТИ Хъазбег (рахесæрдигæй) æ тугъдон æмбали хæццæ.

Польшæ Сурх Æфсадбæл жмбæлуй куд æ ервæзунгæнæгбæл. Ести горæт кенæ гъæумæ ку бацæуæн, уæд лæгтæ, уоститæ, фæсевæд нæ размæ рауайунцæ, фæггæлдзунцæ нæмæ аллихузи деденгутæ.

Лидж, мж финстжги хжццж джмж жрветун нж газети номер джр, ес си мж гравюрж линолеумбжл. Уони хжццж ес, нж аржнбжл ке жртудтонцж жма иссор кодтонцж, ужхжн деденгутж. Мжнмж гжсгж дин еугуржйджр етж жхцжужн уодзжнжнцж.

Уотемæй хуæрзбон кæне-

Мæ хъури дæ кæнун. 24.07.1944 анз.

Дæ бон хуарз, Лидæ!

Абони райстон дæ финстæг. Хъжбæр цæмæдесæй ей бакастæн. Уæлдай æхцæуæндæр ба мин е адтей, æма нæмæ раздæри хузæн иуазгутæ ахид ке фæууй.

Мæнæн неци æй, айдагъдæр мæ рахес фарс фæццæф æй.

Епхити Тæтæрийæй финстæг райстон æма ин уайтæккæ дзуапп равардтон.

Абони ма финстæг райстон Бесати Тазейæй. Хъæбæр арфиагæй си байзадтæн, æримистан нæ евгъуд бæнттæ – нæ лимæндзийнади æма литературон кусти райдайæн.

V. ЦАРДИ НИСАН

Зжнхжбжл лжг цжрунжн райгуруй. Дуккаг дуйнеуон тугъди ци дуужсждж миллион аджймаги бацаржфтуд жнцж, уонжй алкеджр цжрун фжндж адтжй.

Æма мах гъæуама цæрæн, аразæн, уарзæн уони, еци дууæсæдæ миллионей бæсти дæр! Уæхæн адтæй Хъазбегти Хъазбеги гъуди. Е уотæ цардæй æхуæдæг, цума ин æдзард тугъдонтæ æ алли гъуддаг дæр сæ кæдзос уодти тæразæбæл барунцæ.

Фæстугъд Хъазбеги-фурт косун райдæдта ахургæнæгæй. Финста æмдзæвгитæ, кадæнгитæ, критикон уацтæ. Финсæгæн æ къохи бафтудæй берæ адæмон зартæ æма аргъæуттæ æрæмбурд кæнун, исаразта ирон зарти æмбурдгонд.

1960 анзи мухури рацудей Хъазбеги-фурти поэмити киунуге «Фелтерти намус». Фестедер се ленинградаг поэт Шошин рателмац кодта уруссаг евзагме.

Поэмитæ æнцæ цуппар. Хъазбеги-фурти ирд искурдиади фæрци цæститæбæл рауайунцæ Иристони сахъ хъæболтæ, бæгъатæр Бæтæг æма Зæлинæй райдайа — етæ тухтонцæ мангойлаг тухгæнгути нихмæ — æма нæ рæстæги хъайтар танкист Тъохи уæнгæ. Поэти дзурд æвдесуй адæми цæсгон историй фæззелæнти. Уодигъæди хуæздæр менеугути, аргъ кæмæн нæййес, уæхæн хæзнати хузæн фидæ дæттуй æ фуртмæ, еу фæлтæр — иннæ фæлтæрмæ... Уадзимисти хъайтартæ цæрунцæ адæми гъигæ æма цийнæй, зин сахат бацæунцæ уодуæлдай тохи се 'фхуæргути нихмæ. Æнæуинон син æнцæ цагъайрадæ, фидтæлтиккон талингæ æгъдæуттæ, мæнгарддзийнадæ.

«Нæййес цардæн бундор æнцони, Амонд – зинтæн сæ фурт».

Амондгун адтай Хъазбегти Хъазбег. Е фаразта зинти нихмае тохун, хайгин адтай адами хуарзанхай. Манае си куд загъуй филологон наукити кандидат, доцент Калоти Геуарги:

«Хъазбегæн æхецæй рæсугъддæр адæймаг нæ адтæй. Рестдзийнаде евардта еугуремæй бæрзонддæр, уомæ гесге цийфенди уавери дер адтæй æргомдзурд, æнæхийнæ. Хъжбжр берж жмбжлттж адтей Хъазбеген, куд хестерте, уота кастартай дар. Ескамæн агъаз ку багъæуидæ, уæд еугуремæй раздæр æ уæлгъос балæууидæ Хъазбеги-фурт. Саужнгж ма хумжтжг зонгитж хайгин адтæнцæ æ уоди гъарæй. Хъаурегин адеймегуте, дан, алкæддæр хумæтæг фæуунцæ. Хъжбжр хумжтжг адтжй Хъазбег дæр. Уарзта æмдзæвгитæ кæсун, кастæй сæ аййевæй, уæлдайдæр ба дигорон диалектбæл.

Райгурæн бæсти устур патриот уогæй, ахид фембæлидæ фæсевæди минæвæртти хæццæ. Радзоридæ син тугъдон хабæрттæ.

Хъазбег хъæбæр берæ рæстæг æма хъауритæ равардта литературæ пропагандæ кæнуни гъуддагæн, ахид цудæй гъæутæмæ, кустуæттæмæ, кастæй лекцитæ ирон литератури историй туххæй. Хъазбеги-фуртбæл берæ дзорæн ес, уомæн æма ин берæ бантæстæй».

Хъазбегти Хъазбеги ном абони дæр нæ иронх кæнуй æ ахургæнуйнæгтæй. Ирон литератури Хетæгкати Къостай номбæл музейи наукон косæг Джиккайти Дунетхан уотæ дзурдта:

«Дессаги лектор адтей Хъазбег. Æ къохи гесгъедий сифе дер не адтей, уотемей дзурдта ема дзурдта, лег име игъосуней не 'фсастей.

Æма 'й айдагъ уой туххей не уарзтонце студентте – кафунме, зарунме ей неке рамулдтайде. Абони дер ма ме цеститебел уайуй, 1 Майи, берегбони демонстраций рестег Хъайтухъти Геуергий хецце ци кафт кодтонце, е.

Хъазбег нæ хæццæ цардæй хъæбæр хæларæй, аргъ ин кодтан æ дзурдæн. Уæлдай фулдæр æ гъос дардта, æмдзæвгитæ ка финста, уонæмæ. Æригон поэттæ имæ бацæуиуонцæ æ хæдзарæмæ дæр, адтæй хъæбæр иуазæгуарзон...»

Уотæ фæззæгъунцæ, лæгæн, дан, дууæ мæлæти ес. Фиццаг, æ зæрдæ косунæй ку банцайуй, уæд. Дуккаг ба – адæм æй ку феронх кæнунцæ, уæд. Æма дуккаг мæлæт нæййес Хъазбегæн – ирон адæм сæ зæрдæбæл дардзæнæнцæ сæ хъæболи ном.

Уалдзигон сауми

Арви тегъжй игъжлдзжгжй Хор ниххудтжй аджммж. Бабузта дар пар-паргангай Феттахтение гъедеме.

Сабургомау, устур зилдæй Мæйæ арвбæл идзулдæй. Мегъæ гъæдæй тумугъгæнгæй Уорс-уорсидей исбурдей.

Гъæугæронæй мæгурхузæй Кауин хæдзарæ зиндтæй. Урух цохъай сæргубурæй Еу лæг тургъи æзмалдæй.

Сæ уæлсера къудуронбæл И зæронд лæг æрбадтæй, Буйнаг ходж лжгун сжрбжл Æгириддæр нæ лæудтæй.

Йе стур лолæй тохонойау Хъужцж хжрдмж жздухстжй. Хори гъармæ сæрдтон цъеуау И зæронд лæг идзулдæй.

И хæдзарæй бæгъæнвадæй Сувæллæнттæ рауадæй. Уони фæсте уæгъдфадугæй Зæронд уосæ рахилдæй.

Æрбадтæнцæ хори гъармæ И мæгуртæ фондземæй, Сæ бабай конд тауæрæхъмæ Игъустонца емзардай.

1929.

А.С. Пушкини хузамае

Цæуй рæстæг æвæллайгæ, Евуй фæлтæри фæлтæр.. Кæсис мæмæ. æдæуагæ. Кæлуй де 'нгæсæй цæхæр!

Хъумбул дзигко сау-сауидæй Уиндæн æвдесуй æ конд. Уарзон цæсгон сагъæсхуз æй. Тæрних исхаста бæрзонд.

Кæсун дæмæ, нивæндун дин Цæхæр зæрдæй дæ фæлгаст. Зæгъун, мæ хор: «Дæ царди зин Ке ниууадздзæй æнæ маст?!»

Уинун уарта да цастити Уазал догж... Æфхужрд цард. Уинун уарта да маргути... Топпи гъæртæ... Тоги калд...

Æринцадтæ, гъо, баймир дæ! Зæрдæ нирризтæй. Сау бон... Сауæхседтмæ, хорискастмæ Адтей деуен де фендон!..

ХЪАЗБЕГТИ Хъазбег:

«УАРЗÆ, ÆМГАРÆ, ДÆ БÆСТÆ МАДАУ, РАДТÆ Æ СÆРАППОНД ДÆ ТУХÆ!..»

Лæдæрун дин дæ зæрдмæтъæл: Нур да фандуй зардбунай Æрцæйцæгъдун де 'ндон хæтæл На сарбари идзулдай.

Фал изди фат!.. Ци киндæуа? На! Нур дæр дæ нæ астæу! Кæд зæнхи зилд æринцайа, Уæд феронх уодзинан дæу!

1937.

Да баста уарз!

Уарз, æмгар, дæ бæстæ мадау, Ратт йæ сæраппонд дæ тых! Цу æзнаджы ныхмæ уадау. Цæв æрра куыйтæн сæ ных!

Зон, фыдбон жмж фыдлжгжн Дардмæ н 'ахæссы сæ дуг. Зон, фашистон сау æрдонгтæн Мах ныккалдзыстæм сæ туг.

Зон, ныппырх уыдзæн сæ гæнах, – Дурыл нал баззайдзæн дүр! У уæлахизмæ нæ фæндаг – Никуы батар уыдзæн хур!

Уарз, æмгар, дæ бæстæ мадау, Ратт йæ сæраппонд дæ тых! Цу æзнаджы ныхмæ уадау, Скал æрра куыйтæн сæ пырх!

1941.

Сæумæ

Æхсæйвон халасæй Ферттивта сæумæ *Æхсинцъ*æ бæласæ Уæлмæрдти сæрмæ.

Метæйдзаг бæласæ Базмалджй думгжй. *Æркалд*æй халасæ Æ фæтæн сунтæй.

*Еркалд*ей халасе *Ехсинцъи с*ерей, Райгъал æй бæласæ Рохс хори тунтæй.

1929.

Ербацей сау тар

Уайтагъд курм угау Бæстæ нигъгъæрзтæй – Зæрдæ нирристæй Тæхсгæй фудуæззау.

Цæстæй нæ уидтон. Уæддæр игъустон: Цъæхахст, унæргъун, Дзиллæн сæ кæун.

Зæрдæ фæссау æй – Фурвуд æгæнон. Адæм æгæнон Зиндони мардæй.

Цӕстӕй нӕ уидтон, Уæддæр игъустон: Фонсæн сæ æрхун, Куйтæн сæ рæйун.

Фалæ уæхæн рун Æрдзæ нæ бухсуй, Фудлæг, йе фурвуд Берæ нæ хæссуй.

Дуйне нирризтæй – Арвæн æ гæрах Тухгин жнжуаг Уайтагъд фæццудæй.

Мæйдар фæппурхæй, И хор фæззиндтæй, *Ема нæуæгæй* Дуйне ниррохсæй...

Цæстæй æриуидтон – Фурвуд, фудбæллах!.. Фегъал дæн, хеддон Калдтон жнжуаг..

> Фæскавказ, станица Самур, 19.VII.1942

Фандуй ма

Фæндуй мæ мæн Цæмæй дзиллæн Æ зæрдæ уа кæдзос, Цæмæй æ уод Ма уа инод – Хӕсса ирдӕй е 'нос.

Фæндуй мæ мæн, Цæмæй зустæй маке еса уæлдай – Цæмæй лæгæн Есге тухæй Мабал еса æ хай.

Цæмæй дуйне Ма уа дууех -Уæлдæр æма дæлдæр, Цæмæй дзиллæн Æ кой тугъдæн Исуа æлгъист, уæнгæл!

Цæмæй лæгæн Исуа цæрæн Алкеми дер фендон, Цæмæй æ уаг Цардæн исуа Рæстдзинадæ бунтон! Тбилиси, 24.VIII.1942.

Ма фуртма

Ирæзæ, мæ хор, ирæзæ, Исбæззæ мин фуртæн. Нæ уалдзæгæн æ рæзæ Фæббæздзæнæй дæуæн!

Ирæзæ, мæ хор, ирæзæ, Макæд комæ æнкъард – Багъæуаги-еу дæ мæтæ Макæд сорæ идард..

Ирæзæ, мæ хор, ирæзæ, Дзиллæ дин уæд амонд -Уой бæллунæй дæ зæрдæ Исæхседæд йе 'взонг.

Æрмæст, мæ хор, бадарæ Дæ зæрдæбæл фæдзæхст: Да фандурбал равдауа Мæ хумгонди арæхст.

Ирæзæ, мæ хор, ирæзæ, Мæ цард дин уæд фæхъау, Нæ уалдзæгæн æ рæзæ Фæууæд дæуæн мудау! Нафтлуг, 24.VII.1942

Ох, жна!

О, æна, е, Дæ хъæболæ Идард бæсти 3æрдтагонæй Дæ фæууиндмæ Ку бæллуй! Дæ рохс сорæт Æппунæдзох Æ фæлгæси Æд цийнадæ *З*æрдирайæн Ку гъазуй!

Хонсар фронт, станица Дьякова. 15.VI.1943.

Ме `фсæдтон тæфирфæс

(Найфонти Александри мадæн)

Мабал хезæ, æна, дæ хъæболи, Нæбал фæззиндзæнæй æ байвæд, Нæбал агордзæнæй æнафони Æ цауæйнон гæрзтæ, æ нимæт.

Мабал хезæ, æна, дæ хъæболи, Нæбал нихходдзæнæй игъæлдзæг, Агурдта дæ, æна, тохи бони, Уогæй уæззау цæфæй æгудзæг

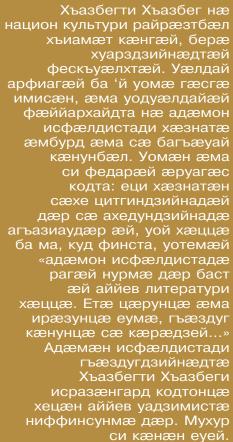
Мабал хезæ, æна, дæ хъæболи, Идард бæсти бахустæй æ цард, Мадау неке бадтжй ж ужлгъоси, Нæ ин байвардта æ гъæу æ мард.

Мабал хезæ, æна, дæ хъæболи, Сау ингæни иссердта æ уат. Ма дзиназæ – дæ фурт устур тохи Бæгъатæрбæл æрцудæй нимад!...

Мабал хезæ, æна, дæ хъæболи, Нæбал фæззиндзæнæй æ байвæд, Нæбал агордзæнæй æнафони Æ цауæйнон гæрзтæ, æ нимæт.

> Хонсар фронт. 17. VII.1943.

КУМЕРИПГАТИ Архадийи конджузаа.

УОРСДОНМÆ хæстæг адтæй минкъий гъæу – Хъæрæгъæс. Революций агъомме си царденце баделиатей рацеуга муггаетта – Зурапта ама Сосранта. Ами цардæй Зурапти Хъансаубий дæр. Е адтей берзонд, безерхуг, саухеле, местигæр æма хеуарзон. Бийнонтæ ин адтей, фал ма номбелуосе ерхудта мегур хæдзарæй рæсугъд кизгæ Хаирхъæзи. Хаирхъæзæн райгурдæй дууæ биццеуи, хестæр худтæй Дабан, кæстæр ба - Гуйман. Хаирхъæз зиндзийнæдтæбæл ахур адтей, кусти медеге феллад не зудта, фал уæддæр адтæй номбæлуосæ. Хъансаубий жма ж уосж Залдузхан Хаирхъези сехецен косун кодтонце. Карзӕй имӕ дзурдтонцӕ, ӕфхуардтонцӕ 'й. Е дæр бухстæй зиндзийнæдтæн. Дзорун не 'ндиудта е 'фхуæргутæмæ. Уалинмæ æ биццеутæ фæгъгъомбæл æнцæ, тохи бацудæнцæ се 'лдар-фиди нихмæ æма уонæбæл цæуй дзубанди аци таурæхъи.

1

Хъерегъеси гъеугерон еу минкъий хæдзари æрцардæнцæ Хаирхъæзи бийнонтæ. Мæгур силгоймагæн багъомбæл жнцж ж фурттж. Æхсаргин жма гуппурсар биццеутæн нур сæ цæститæбæл уадæнцæ евгъуд царди бæнттæ. Гуйман минкъийæй хуарз лæдæрдтæй, номбæлуоси цæуæт æнцæ, зæгъгæ, син цæмæн федис кодтонцае, агадаедаер бунати сае цаман авардтонца, инна сувалланттæ сæхе сæрустурдæр цæмæн дардтонца. еци хабартта. Фал а зардабал бадардта æ мади зин царди нивтæ: æ маде ема е минкъий енсувери хецце цардæнцæ кæркдони хузæн хæдзари. Сæ фиде – «ездон» Хъансаубий ба е инне уосж жма цжужти хжццж царджй бжрзонд галауани, хæдзари алливарс – устур рæзбун.

Хаирхъез е сувеллентти хецце фестиде бон цъехте кенун ку райдаиде, уед ема уомей ембесехсеви уенге уеззау кустите кодта, е феллад исуадзунен дер ин рестег не адтей. Хъансаубийи инне бийнонте ба сеумей исистиуонце – хор дзевгаре ку иссеуиде, уед. Сехе сабургай нихсниуонце, уедта стъоли уелгъос ербадиуонце. Се рази стъолбел уиде аллихузи хуеруйнегте.

Сог ниффадиуонца Дабан ама Гуйман, пеци уалгьос ба зеланта кодта Ха-

ирхъæз æма хуæруйнаг лæвардта Хъансаубийи бийнонтæн.

Еууæхæни фæсхуæрдæ Залдузхан æ зæрди дзæбæхæн цъопп æма æлхуйнæ райста æма бавналдта æлвесунмæ, халæ фескъудæй æма æлхуйнæ зæнхæмæ æрхаудтæй. Цалдæр хатти исиста æлхуйнæ, фал уæддæр нæ рæстмæ кодта æ куст æма æ маст æ хъурмæ исхъæрттæй, уотемæй фæгъгъæр кодта:

– Еци силæ! Е мин циуавæр æлхуйнæ равардтай, æ уæдæртт куройни фиди хузаен ку æй æма æ халæ ку нæ уорамуй!

Хаирхъез е куст фезуагъта, Залдузхани разме бауадей, елхуйне зенхей исиста, еркестите име кодта, ема фелмен гъелесей загъта:

– Æлхуйнæмæ неци лазæ ес, Залдузхан, уæдта æ уæдæртт дæр куд гъæуй, уотæ æй, – кæсай, зæгъгæ, исдзурдта Хаирхъæз, цъопп райста, æлхуйнæ низзилдта æма халæ æмхузон æма рæсугъд здухсгæ æрцудæй. Никкидæр ма цалдæр хатти æруагъта халæ, уæдта æй балæвардта æхсийнæмæ:

Залдузханæн е маст никки хъебердер рафунхтей, Хаирхъези къохти елхуйне уоте хуарз ке федауй, е хале циллей хузен ке уайуй, уой туххей, фал ци загъдтайде, уой не зудта. Неуегей бабей бавналдта Залдузхан е кустме, фал бабей уеддер не рестме кенуй, никки феффуддер ей, хале елхуйни цестебел хуецге дер небал кенуй ема Залдузхан е фурместей еци-еу гъер феккодта:

– Хийнæ ин искодтай æви?! Халæ æлхүйнæбæл хуæцгæ дæр ку нæбал кæнүй!

Хаирхъез бабей е куст ниууагъта, бацудей ехсийни разме, елхуйнеме еркестите кодта ема загъта:

- Йарæби, æлхуйнæмæ неци фау æрхæссæн ес.
- Гæрр, куд неци кæнуй! Мадта æрхауæ, æрхауæ ци кæнуй, халæ æлхуйнæбæл цæмæннæ хуæцуй?
- Æлвесун нæ зонис, æма уомæн, карзæй загъта Хаирхъæз.
  - Æз нæ зонун?!
  - Гъо, ду нæ зонис!..
- Куд мин жндеуис уотж зжгъун, жнаккаг! зжгъгж, фжггжпп кодта ж къелайжй Залдузхан, жлхуйнж бжрзонд фелваста жма си Хаирхъжзи сжр ниххжфт кодта. Хаирхъжз ниннждтжй, фал жхебжл фжххужстжй. Дууж сувжллони

сæ бунæттæй хæрдмæ фесхъиудтæнцæ, Дабан никкудтæй, фал Гуйман фæггæп кодта, æ мади рази æрбалæудтæй, æ къохтæ æрбатумбул кодта, æ дæндæгути къæс-къæс иссудæй, уотемæй тарæрфугæй, арси хъæболи хузæн бакастæй Залдузханмæ.

Залдузхан биццеуи цæсгон ку рауидта, уæд æ бауæр куддæр ниддиз-диз кодта, æ цæстити ин бафеппайдта хъæбæр æнæуинондзийнадæ æма хуарзау нæбал фæцæй, уæдта æхебæл фæххуæстæй æма, хелаги хузæн суф-суфгæнгæй, исдзурдта:

– Гъе, амæ дæр нæ кæсетæ, берæгъи бæдоли хузæн æ дæндæгутæ куд низзихъир кодта. Цотæ ардигæй, мæ цæстæ уæ куд нæбал уина, уотæ!

Цейберцедер рестег рацудей. Гуймани маст иссудей, е 'мгертти хецце гьазгей бабей ходун райдедта, фал еци гьуддаг бере не рахаста. Феззег ердеме еу изер Залдузхани биццеу е зерди дзебехен скъетей рауагъта уесите ема се хецце тургъи гъазта. Хаирхъез енегъене бон хъеппелте фехснадта ема се дзехерадони байтудта. Изерей сор дзаумеутте ерембурд кодта, агъаз ин кодтонце е дууе биццеуи. Залдузхан фессехуар бафуней ей ема нур дер нема райгъал ей, Хъансаубий ба се дуарме берзонд енгозе беласи буни бадтей ема сагойне дзебехте кодта.

Раст еци афони хезæнæй æрбацудæнцæ гъоцитæ æма сæбæл тургъи исæмбалдæнцæ сæ уæситæ æма сæ уайтæккæ дæйун фæййагайдтонцæ.

 Мæнæ нæ уæситæ куд æнцад дæйунцæ,
 фæгъгъæр кодта Хъансаубийи борхелæ биццеу.

Хаирхъæз уайтæккæ рауадæй тургъæмæ. Гъуддаг ку балæдæрдтæй, уæд тарстхузæй исдзурдта:

– Æллæх, уæситæ бададтонцæ!

- Æд сагойнæ æрбауадæй Хъансаубий, дзæхæрадонæй рауадæнцæ Дабан æма Гуйман дæр.
- Ехх, дæ хæдзарæмæ дæ фæттардæуа, кæми адтæ, кæми?! – Хаирхъæзбæл мæстгунæй нигъгъæр кодта Хъансаубий.
- Уæртæ дæ биццеуи бафæрсæ. Уæситæ е рауагъта, – загъта Хаирхъæз.
- Гъе, сайтани бæдолæ, ду ба ма уæд ци гъæуайгæс дæ ами? никки мæстгундæрæй ниббогътæ кодта Хъансаубий æма сагойнæ фехста Хаирхъæзбæл. Гуйман дор фелваста æма æй Хъансаубий-

бæл низзиввутт кодта. Фал æй уайтæккæ е дæр ранадта.

Куд гъæуама феронх кæна Гуйман еугур еци цаутæ. Еу-æхсæрдæс анзи ибæл ку рацудæй, уæдта еу уæхæн æфхуæрди рæстæги æлхий æрфугæй бакастæй Хъансаубиймæ æма ин загъта:

 Аци хатт ма дин хатир кæнун мæ фидæ дæ ке хонунцæ, уой туххæй, иннæ хатт дæхемæ кæсæ!..

Еци боней фестеме Хаирхъезме уелдай дзурд кенун некебал ендиудта. Гуймани тухе ема ехсари хабар райгъустей баделиатебел. Фетенреу, тарефуг ема мадзора биццеу син цидер устур тас уагъта се зердити.

Еу изжр Хъубадти хестжртж жртемей Зурапти Хъансаубийи хждзари рахастонцж унаффж, цжмжй Хаирхъжз ж сувжллжнтти хжццж хецжнгонд жрцжуа муггагжй жнж есбонжй жма жрцжра гъжугжрон.

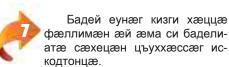
Сæ кæркдонæ син фæлластонцæ гъæугæронмæ, æма уоми цæрунтæ райдæдтонцæ æнæ зæнхæ, æнæ барæй... Цардæнцæ сæхецæн, къæбæр амал кодтонцæ. Хуарз бæх æ къохи бафтудæй Гуйманæн. Мадæ зæрдитæ æвардта æ биццеутæн. Фал æ фурттæй нæ иронх кодта æ мади ин ка æфхуардта, уонæмæ сæ маст.

2

1906 анзи, еу изæр, Лолати Дзасари хæдзари цалдæр æмгари – Гуйман, Сохти Налухъ, Созайти Майрæн, Мудойти Дзаххо, Æгъузарти Салангери æма æндæртæ бадтæнцæ финги уæлгъос æма дзубанди кодтонцæ сæ доги цардиуагæбæл. Дзасар тарæрфугæй дзурдта:

— Мæгур адæми цард бонæй-бонмæ лæгъуздæр æма зиндæргæнгæ цæуй. Дзурди барæ нæмæ нæ хауй, зæнхитæй нин хай нæййес, игуæрдæнтæй. Нурмæ ма нæ бон адтæй гъæдæй пайда кæнун æнæлхæнгæй, нур нин еци барæ дæр нæбал ес. Нæ кæрæдзей нæ лæдæрæн, æндæр Найфони-фурт дæр мæгуртæй ку æй, уæд уотæ зæрдиагæй цæмæн косуй, æлдæрттæн гъæдгæс нури уæнгæ уомæй уæлдай неке адтæй!

Найфони-фурт баделиати къелæстæргутæй адтæй. Кодта гъæдгæси куст. Æхецæн хæдзарæ нæ адтæй æма æрцардæй Хъæрæгъæси уæллаг синхи – гъæздуг Сосранти Бадей хæдзари.

– Раст зæгъис, Дзасар, – дзурдта Гуйман, – фал æлдæртти æфсойнæй фæййервæзуни туххæй гъуддæгутæ арфдæр лæдæрун гъæуй. Уæрæсей фæллойнæгæнæг адæм – паддзах æма гъæздугути нихмæ ке базмалдæнцæ, уой зонетæ?

_ 304æ4

- Мадта мах дæр гъæуама нæ кæрæдзей балæдæрæн, нæхе æфхуæрун мабал уадзæн, гъæуама махæн дæр зæнхитæй, игуæрдæнтæй, гъæдæй æмхузон хай уа, цæмæн федæн æлдæрттæн хъалон!..
- Ездæнттæ цæмæй хуæздæр æнцæ махæй, нæ фæллойнæй нин ке цæрунцæ, уой туххæй?.. Нæ, нæ! Уотæ цæрæн нæбал ес идарддæр! уотæ адтæй сæ унаффæ...

Дуккаг бон Хъансаубийи жнсувжри биццеу уосж курдта жма сж кжд нж фжндж адтжй Гуймани хонун, уждджр жй байагурдтонцж жгъдаумж гжсгж. Аци хабар Хаирхъжз ку фегъуста, ужд нж бацийнж кодта.

Фал æ цæстингас фæттар æй. Лæдæрдтæй, æ биццеу ездæнтти хъал миутæмæ кæсгæй æнцад ке нæ уодзæнæй, уой æма ниллæг гъæлæсæй загъта:

- Ку нæ дæ байагурдтайуонцæ, уæд хуæздæр бæргæ адтайдæ...
- Æма дæ кæд нæ фæндуй, Нана, уæд нæ цæун.
- Нæ фæццæун ба, биццеу, ходуйнаг æй, зæгъдзæнæнцæ, æнæсæр æй, æгъдау имæ нæййес æма дин æй ескæд бафедис кæндзæнæнцæ.
- Раст зæгъис, нана, цæун гъæуй, загъта Гуйман, æцæг дæ зæрдæ ма дзорæд, неци мæбæл æрцæудзæнæй, мæхе дарун базондзæнæн, ходуйнаг дæмæ не 'рхæсдзæнæн.

Адтей хор бон. Зурапти тургъи ерембурд енце киндзхонте, уоми адтенце Туйгъанти, Хъубадти, Баделиати, Хъарабугъати, Хъарадзаути, Сосранти ема ендер ездон муггегти фессевед. Се уеледарес – хъазар; евзесте хъемате, сугъзерийне берците, дамбацате, федауце цохъате, бухарходте...

Ездæнттæй уæлдай ма киндзхонти хæццæ тургъи лæудтæнцæ æнæуой хумæтæг адæмæй дæр цалдæр лæхъуæни. Уони хæццæ Гуйман дæр. Уомæн æ хуæрздаст цæсгонбæл рæсугъд федудтонцæ æ сау бецъотæ, æ бæзгин æрфгути буни – æ нифсæйдзаг цæститæ.

Хæдзарæй рахастонцæ æртæ къерей æма ниуæзтæ. Еу зæронд лæг æ къохмæ райста дзæбодури сикъа, æ ходæ исиста æма киндзхонтæн фæндарасти кувд ракодта, уæдта тургъи дуæрттæ байгон æнцæ. Тачанкитæ фезмалдæнцæ. Бæхтæ исмурмур кодтонцæ. Райгъустæй фæндури цагъд. Тачанкити фæдбæл фæннæхстæр æнцæ хуæрзефтонг бæхгинтæ. Сæ еу низзардта, иннетæ ба ин фæрсаг кодтонцæ.

Ездон фæсевæд фæсгъæу сæ саулохаг бæхтæбæл гъазун райдæдтонцæ. Кедæр æнæнвæрсон гъæлæс рауадæй Гуймани гъостæбæл.

– Гъæйтт, Гуйман, кæми дæ?!

Гуйман, æ минкъий цъæх бæхи фæрстæ æ къæхтæй бахуаста æма бæх фати хузæн ратахтæй цъæх кæрдæгбæл, бæхгин гъазта, æхе уæд еуæрдæмæ, уæд иннердæмæ фехсидæ. Е 'змæлдбæл цæстæ нæ хуæстæй.

- Гъе дин бæхгин, гъе! исдзурдта ездæнттæй кадæр, уæдта æвваст фæссабур æй, балæдæрдтæй æ рæдуд: «Е Гуйман ку æй, кæвдæсард!»
- Хуарз æстауис нæ кæвдæсардти, исдзурдта иннæ баделион карзæй. Бæхгинтæн уобæл нæ рахецæн æй сæ гъуддаг. Кадæр фæгъгъæр кодта:
- Нæ фал ма уайгæ-уайгæй зæнхæй ходæ исесун æвзарæн!
  - Бавзарæн! зæгъгæ, исгъæр код-

тонца иннета дар.

Райдæдтонцæ бабæй æвзарун сæ лæгдзийнадæ бæхгинтæ. Беретæн сæ бон нæ адтæй сæ ихæс исæнхæст кæнун, ка си зæнхæмæ не 'рхъæртидæ, ка ба æхсæй не 'сарæхсидæ, ка ба æрхауидæ.

Фæстагмæ бабæй Гуймани кезу æрхъæрттæй. Базмæлун бабæй кодта æ бæхи. Фиццагæй бабæй дессагдæр фестадæй, уайгæ-уайгæй зæнхæй ходæ фелваста.

– Рамулдта бабæй...

Кæд баделиатæ ема инне езденттен се еугуремен дер гъулег адтей, се кевдесард себел уелахез ке кенуй, е, уеддер се метъелдзийнаде не равдистонце ема бабей кадер фегъгъер

_ Топпæй бавзарæн, топпæй!

Æма уайтæккæ мисан райаразтонцæ. Цæмæннæ адтæй хъал фæсевæди æхсæн рæстдзæф æхсгутæ, фал бабæй сæбæл ами дæр рамбалдæй Гуйман, уайгæуайгæй фелваста æ топп æма еу мисан ракъуæрдта. Нур еуминкъий фæммæтъæл æнцæ баделиати хъал фæсевæд.

Цæмæн æй рахудтан нæ хæццæ, –
 хъур-хъур кодтонцæ еуæй-еуетæ...

Киндзхонтæ бахъæрттæнцæ сæ фæрнуг хæдзаремæ. Цийнæдзийнадæ адтей æ тæмæни, седунцæ, ниуазунцæ, хуæрунцæ. Фæсевæд кафунцæ устур тургъи. Цубур рæстæгмæ тумбул кафт раздахтей симдмæ. Еу кизги хæццæ расимдта Гуйман дæр, æ къæхти ист адтей рæуæг ема дæсни. Хъæбæр хуарз федудтонцæ еумæ кизгæ ема лæхъуæн. Кизгæн æ цæстингасæй бæрæг адтей, æ кафæг æмбалей арази ке ей, е.

Уждиж Зурапти Тасо комкоммж бацуджй Гуйманмж, цжмжй жй раййева, уой туххжй. Гуйман кизги цонг исуагъта, райарфж кодта кизгжн жма еуварс рацуджй. Тасо сжрустуржй расимдта кизги хжццж жма бабжй еу каст фжккодта Гуйманмж фжрсжгау: «Куд джмж кжсуй, дж кизгж дин дзжбжх ку байстонцж, кжвдæсард, зæгъгæ». Еци цæстингас балæдæрдтæй Гуйман, фал, цума неци бафеппайдта, уотæ æхе дардта.

Еудзæвгарæ рæстæг ку рацудæй, уæд Гуйман фæстæмæ бараст æй симд æрдæмæ æма бацудæй Зурапти Тасой раййевунмæ, фал имæ Тасо кæсгæ дæр нæ фæккодта, æ симди кой кодта сæрустурæй. Гуйманæн æ маст рафунхтæй, фал æхебæл ниххуæстæй. Аци гъуддаг ка фæууидта, етæ балæдæрдтæнцæ, Гуйман уæхæн æфхуæрд уотемæй ке нæ ниууадздзæнæй æма сосæггай цидæртæ дзурдтонцæ.

Гуйман рандей гъазти керонме ема уоми енцад леудтей, цалинме симд фецей ема Зураппи-фурт лехъуенти ренгъи не 'рлеудтей, уедме, уедта име бацудей ема ей бафарста:

- Бахатир кæнæ, Тасо, фал æз дæуæн æгъдау ку равардтон, уæд ду цæмæннæ исуæгъдæ кодтай кизги?
- Кизги? десгæнгæ исдзурдта Зураппи-фурт, – æма æз дæу хузæн куйтæн æгъдау дæттун?!
- Æз нæ, фал ду дæхуæдæг дæ куй! Гуйман атæ-уотæ нæбæл фæккодта, фал имæ фæллæбурдта, æ дамбаца ин ратудта æма ин нур æ хорхмæ февнала, зæгъгæ, уотæ сæбæл адæм никкалдæнцæ æма сæ сæ кæрæдзеймæй фæххецæн кодтонцæ. Ездæнттæ фелвастонцæ сæ дамбацатæ, фал Гуйман дæр е 'мбæлтти хæццæ æнæ цурддæр нæ адтæнцæ. Хъаугъагæнгути басабур кодтонцæ фусунти хестæртæ...

Еци бонжй фжстжмж езджнттжн сж уодхжссжг фестаджй Гуйман жма ржужнттж агорун райдждтонцж, цжмжй жй жрахжссун кжнонцж, кенж ба жй ести хузи рамарун кжнонцж.

3

Бæлæстæбæл бор сифтæ фæззиндтæй æма минкъийгай æгъзæлун райдæдтонцæ. Изæрæрдæмæ сæ хæдзари рази мæтъæлæй бадтæй Хаирхъæз. Цидæртæ æмпъузта, ранигъулдæй арф гъудити: «Цæмæй тарстæн, е мæбæл æрцудæй, – дзурдта æхенимæр, – мæ биццеу хъалтæн нæ ниххатир кодта сæ уæлдай миутæ, исдзурдта сæ нихмæ, æма æй æнцад нæбал ниууадздзæнæнцæ. Ледзун гъæуй ардигæй, фал кумæ»...

Мадæ уæхæн гъудитæ куд кодта, уотæ æ уæлгъос æрлæудтæй Сона, сæ синхæгти рацæргæ уосæ. Хаирхъæз Сонайæн салам равардта, уæдта ин загъта:

- Æрбадæ бал, Сона, еуминкъий. Кæцæй цæуис?..
- Арфæ дин кæнун, Хаирхъæз, загъта Сона, мæнæ нæ ездæнттæй хуар дардтон æма син уой бахастон. Нæ бон си ку нæбал æй, нæ хорхбæл нин ку бахуæстæнцæ, исæзмæлун нæ нæбал уадзуншæ
- Ци бакæнæн, Сона, бонгин хъаурæгин, мæгур – фæразон.
  - Е бæргæ уотæ 'й, фал...
  - Ести фегъустай?
- Ци дæбæл баримæхсон, фегъустон.– Дзорæ, Сона, мæ хор, дзорæ. Маци
- Дзорæ, Сона, мæ хор, дзорæ. Маци ми баримæхсæ, – загъта Хаирхъæз æ куст фæууадзгæй.
- Ци ди ӕй баримӕхсон, ӕмхузон мæгуртæ ан, - дзурдта Сона, - сæ силгоймæгтæ дзурдтонцæ, зæгъгæ, дан, Гуйман хатир корунмæ ку не 'рбацæуа, уæд æ гъуддаг хуарз нæ уодзæнæй, Зурапти Тасо, дан, уæхæн æфхуæрд нæ ниууодæнсдзæнæй... Дæдæдæй, ести фидбилизте ку 'рцеуа... Фал терсге ма кене, Хаирхъæз. Уæхæн дзубандитæй фулдæр ци фæууй, уæлдайдæр ба силгоймæгти жхсжн жма уони еугуржй дж зжрджмж ку есай, уæд ма ди ци байзайдзæнæй. Дæхебæл фæххуæцæ, ма тæрсæ... Цæй, изæри зелæнтæ ма мæ ракæнун гъæуй, цæуон, зæгъгæ, фæллух кодта Сона æ дзубанди жма ранджй.

Хаирхъæз æ бунати бадгæй байзадæй æма æ цæстисугтæ æ фудхуз цæсгонбæл æруадæнцæ, æ бауæр диз-диз кодта, æ билтæ змалдæнцæ. Раст еци афони сæ тургъæмæ æрбахизтæй Гуйман æма æ мади уæхæн уавæри ку фæууидта, уæд сагъдæй райзадæй еудзæвгарæ рæстæг, уæдта хæстæгдæр бацæугæй, тарст гъæлæсиуагæй исдзурдта:

- Ци кæнис, Нана, сæйгæ дæ?
- Неци дæн сæйгæ, æхе фæффедаргæнгæй, загъта Хаирхъæз, уæдта игъæлдзæг дæр цæбæл уон?
  - Ести лæгъуз хабар ес?
- Ес, мæ хор, ес. Ездæнттæ агорунцæ, цæмæй сæмæ иссæуай æма си хатир ракорай, кенæдта, дан, се 'фхуæрд нæ ниууодæнсдзæнæнцæ... Мадта, ци æнамонд дæн, цæмæн мæ равардта Хуцау уодхарæй мæлунмæ... Æма бабæй цæстисугтæ, зур-зургæнгæй, нæуæгæй æркалдæнцæ Хаирхъæзи цæсгонбæл...

Гуйман арæхстгай æрбадтæй, æ сæр æруагъта, æ цæсгон мæстгунæй-мæстгундæр кæнгæ цудæй, маст æ зæрди фунхтæй æма æхенимæр дзурдта: «Нæ, уони куд фæндуй, уотæ нæ уодзæнæй! Гуйман сæмæ хатир корæг некæд иссæудзæнæй, фудгин нецæмæй дæн! — Лæгæй-лæгмæ ба фæууиндзинан! Мæ мадæн мин ци зиндзийнæдтæ фæууинун кодтонцæ, уони ба син æз сæ уодтæй исесдзæнæн! Берæ нæбал кæндзæнæнцæ æлдареуæг! Адæм син балæдæрун кæндзæнæнцæ сæ цъамар миутæ. Додой сæ къона кæнуй!» Еци гъудитæ куд кодта, уотæ гъæунгæй кедæр дзубанди æрбайгъустæй:

- Гуйман, кæд уæхемæ дæ, уæд мæмæ еуминкъий ракæсæ! – Гуйман фестадæй æма тагъд-тагъдæй гъæунгæмæ рауадæй.
- Æрбадзорæг разиндтæй Лолати Дзасар.
- Берæ дæ нæ бауорамдзæнæн, дзурдта мæтъæлхузæй Дзасар, нуртæккæ фæсевæдæй мæхе гъостæй фегъустон не 'лдæртти унаффæ, етæ дзурдтонцæ дæу туххæй, цæмæй дæ а дууæ бони æрахæссун кæнонцæ, кенæ ба

да марга раканонца. Ами дин набал ес лаууан ами, дахуадаг куд баунаффа кодтай, уота бакана, кена дахе идард бастама райса, кена ба гъадама. Тарсга ма кана, амбалдзинан ма...

 Хуарз, – загъта Гуйман æма уобæл рахецæн æй сæ дзубанди.

Еци æхсæвæ ефтонгæй гъæдæмæ рараст æй. Уæдæй фæстæмæ нимад æрцудæй абæрегбæл. Бон ку фæтталингæ уидæ, уæд ездæнттæ еу гъæуæй иннемæ еугæйттæй цæун нæбал æндиудтонцæ, ка рацæуидæ, е ба æнæфидбилизæй фæстæмæ нæбал æрæздæхидæ...

Хъубадти ездæнттæ гъæдгæс Оразæй испайда кæнуни унаффæ рахастонцæ. Еу изæр имæ фæдздзурдтонцæ Бадей хæдзарæмæ, æ хæццæ дзубанди райдæдтонцæ. Туйгъанти Амурхан дзурдта:

- Мах, Ораз, дæуæй ан арази. Нæ гъæуи ку æрцардтæ, уæдæй нурмæ агъаз кæнис баделиати муггагæн, æма дин арфæ кæнæн... Ду ба куд зæгъис, Баде?..
- Æз дæр уотæ зæгъун. Боз си ан. Æй æгъдаугин адæймаг, уæдта нæ фидтæлтæ дæр цардæнцæ Найфонти хæццæ хæларæй...
- Раст зæгъис, мæ кæстæр, раст. Кæд Найфонтæ ездæнттæй нæ 'нцæ, уæддæр æгъдауæй ан æмхузон, сауæнгæ ма кæрæдземæн хæстæгæн дæр бæззæн...
- Бæззæн, Амурхан, загъта бабæй Баде баходгæй, æма ка 'й зонуй хæстæгутæ дæр бауодзинан.
- Дæ дзубанди дин лæдæрун, æз
   Орази нихмæ некæд уодзæнæн...
- Берæ фæббадтæнцæ, берæ хæлар дзубандитæ фæккодтонцæ: не 'Скæнæг Хуцау нин сæ рæстмæ фæккæнæд. Фал ма мæн фæндуй Оразæн уæхæн гъуддаг бафæдзæхсун, аци хæдзари бийнонтæ берæ нæ 'нцæ, дæхуæдæг сæ зонис, ку исарæхсай, уæд Бадей хæдзари байзайдзæнæн. Уодзæнæн ин биццеуи хузæн.
- Раст жнцж дж дзубандитж, загъта Баде.
- Фал цæмæй уотæ уа, уой туххæй дæ зæрдæбæл еу гъуддаг бадарæ, дзурдта идарддæр Амурхан. Нæ зæрдæ æма нæ тогмæ хæстæг дæ, уой дæхуæдæг дæр хуарз лæдæрис, фал ма байгъосæ мæнæ хумæтæг адæммæ, етæ рæдуйунцæ, гъæдгæсæй косун ку райдæдтай, паддзахадон æгъдау кæдæй æнхæст кæнис, уæдæй фæстæмæ дæ фудкой кæнунцæ, уæлдайдæр ба Гуйман. Уотæ ма бангъæл уо æма дæ ардаугæ кæнæн. Нæ, Хуцауæй дин ард хуæрæн. Фал нин еци гъуддаг æхцæуæн нæй. Мæнмæ гæсгæ æй дæхуæдæг дæр фегъустайсæ.

Ораз еуминкъий рагъуди кодта, уæдта ниллæг гъæлæсæй загъта:

- Фегъустон, Амурхан, фал ми не 'руагæс кодта.
- Федарæй ди баруагæс уæд, Гуйман нæ еумæйаг знаг æй, гъæуама си фæййервæзæн.
- Лæдæрун æй, фал уин еци гъуддаги мæ бон ци æй? загъта Ораз.
- Æ хæццæ тоггин исуай, е нæ нæ фæндуй, марун дин æй нæ кæнæн, фал дин ес æндæр гæнæнтæ, рагъуди сæбæл кæнæ... Нæ кизги хæццæ дæ гъуддæгутæ куд æнцæ, уой дæр лæдæрæн, фал дин хатир кæнæн, нæ зæрдæмæ хæстæг ке дæ, берæ дæ ке бауарзтан, уой туххæй.
- Бахатир кæнетæ, мæ хестæртæ, фал уæ хуарз нæ лæдæрун?
- Ду дæр гъæди фæууис æма е дæр. Дæхебæл æй баууæндун кæнæ, агъаз дæр ин, цит, ракæнисæ, уæдта ибæл мах куд исæмбæлæн, уотæ бакæнæ. Æма уæд нæ кизгæ дæр дæу æма нæ хæлардзийнадæ дæр федар уодзæнæй. Ести уæд, мах фуд ма уæд, рагъуди кæнæ...

Еци æхсæвæ Ораз нæ бафунæй æй, берæ аллихузи нихмæлæуд гъудитæ зилдæй æ сæри магъзи; кадгин муггаг, берæ есбон, уарзон кизгæ Киамиллæ, æви зианхæссæг Гуйман? Уæдта баделиати маст ба? Уотæ гъудигæнгæй рахатæ-бахатæ фæккодта æ хуссæни, уæдта Амурхани фæндæбæл исарази æй.

5

Тар мегътæ бурдæнцæ арвбæл, бæлæстæбæл сифтæ нæбал байзадæй. Листæг уарун æхе æййивта уомæл метæй. Дони билтæ æхсæвæ сæлун райдæдтонцæ. Хаирхъæз еу æхсæвæ дæр æ уазал хæдзари æнæ цæстисугæй некæд бафунæй æй; алкæддæр æ цæститæбæл уадæй æ уарзон хъæболæ Гуйман æма уæд æхецæн дзорун райдайидæ: «Уæ, мæ уарзон хъæболæ, кæми дæ, кæми? Хуцау уæхæн æнамондæй мæ цæмæн исфæллистай »

Еци рæстæги гъæди хуæнхрæбун æ минкъий лæгæти листæнбæл артмæ хæстæг, æ нимæт æ усхъитæбæл, уотемæй бадтæй Гуйман, æ цæсгон адтæй тар, æдзинæг кастæй артмæ, æ фарсмæ ба — Ораз æма ниллæг гъæлæсæй исдзурдта:

- Бахатир кæнæ, Гуйман, æгæр берæ ке фæдздзурдтон, уой туххæй, фал ма æй никкидæр зæгъун, не 'лдæрттæ æгæр хъал æнцæ, мæгур адæми фезмæлун дæр нæ уадзунцæ.
- Дæ дзубанди раст æй, Ораз, фал дæмæ кæд уæхæн гъудитæ ес, уæд æлдæрттæн уотæ зæрдиагæй цæмæн косис? Мæгур адæмæн гъæдæмæ сæ над цæмæн исæхгæдтай?

Ораз арф ниууолæфтæй, цæхæр ракъахта æма райдæдта идарддæр:

- Ци бакæнон, мæгурдзийнадæ мæ исæзмæлун нæ уадзуй, Гуйман, æндæр мæбæл зæрдæ нæййес æнгъæлис? Кенæдта мæгур адæми тухстдзийнадæ кæд нæ лæдæрун, уæд æзинæ æхсæвигон талинги, куд мæ маке фæууина, уотемæй дæ мæгур мадæ Хаирхъæзæн мæхудæг сог ластайнæ... Лæдæрун сæ, Гуйман, фал ездæнттæн ку нæ косон, уæд мæ мадæ, мæ фидæ, мæ минкъий æнсувæртæ æма хуæртæ цæмæй дарон? Бæх нæййес, зæнхæ нæййес. Гъе, е дин мæ уавæр...
- Адам, адам, Ораз... Баласа ана уедагтай сор кануй, дахе ма еуварс кана фаллойнаганаг адамбал.

Еуминкъий рæстæг рабадтæнцæ æнæдзоргæй, уæдта сабурдзийнадæ фехалдта Ораз:

- Дæ бийнонтæбæл ма тухсæ, Гуйман, цæйбæрцæ мæ бон уа, уойбæрцæ сæмæ мæ цæстæ дардзæнæн. Дæ мадæ мин хъæбæр зæрдиагæй фæдзахста, цæмæй еууæхæни фæззиннай, æз ин фæззæгъун, дзæбæх, зæгъун æй, фал си уæддæр не 'руагæс кæнуй.
  - Хуарз, фæззиндзæнæн исон æхсæ-

вæ, – загъта, æ цæсгон никкидæр фæттардæр æй, – æцæг мин хабæрттæ игъосун кæнæ.

– E дин мæ барæ, Гуйман, – загъта федарæй Ораз...

Бон цъжх кжнун райдждта, уотж Ораз цуджй сж гъжу жрджмж. Æ гъости зилджнцж Туйгъанти Амурхани дзубандитж, гъуддаг искжнунжн афонж жй, зжгъгж. Гъудитж сжри магъзи сж кжрждзей жййивтонцж, уотж имж кастжй жма ж сжри дууж зунди ес жма имж еу дзоруй: «Ма бакжнж, Ораз, Гуйман аджми амондбжл ку тох кжнуй, кжрждземжн жнсувжртж ку загътайтж», иннж зунд ба имж дзурдта: «Дж бийнонти мжгурдзийнадж ма феронх кжнж, дж къахжй ма искъужрж дж амонд, Амурхани фждзжхст жнхжст кжнж!»

Еци бон Ораз фегьосун кодта Туйгьанти Амурханжн, жхсжвж Гуйман сж хждзаржмж жрцжудзжнжй, зжгьгж. Еуминкъий ма ралжудтжй катайгжнгжй, фжсмон имж жрцуджй, фал гжнжн нжбал адтжй жма ж бийнонтжмж рараст жй Секермж.

Ездæнттæ рамбурд æнцæ æма æртинсæй бæхгинемæй фæрраст æнцæ Гуймани размæ. Гъæдгæрæнтти сосæгай бацудæнцæ надгæронмæ æма сæхе баримахстонцæ, исцæттæ кодтонцæ сæ тохæнгæрзтæ æма æнгъæлмæ кастæнцæ Гуйманмæ.

Æвæдзи, айдтайдæ еу æмбесæхсæвæ, уотæ Гуйман бæхбæл цудæй æ райгурæн гъæу æрдæмæ. Нур гъæдæй рахеза, уотæ æ гъостæбæл рауадæй гъæр:

- Змæлгæ дæр мабал фæккæнæ, куййæй игурд, нæ къохти дæ! - Цалдæр гæрахи æй фæккодтонцæ. Æ бæх рахъан æй. Гуймани зæрдæ æ фурмæстæй иссугъдæй. Еу тæрсæ бæласи фæсте æхе æраууон кодта æма æхсун райдæдта æ фудголти. Æхстонцæ æй етæ дæр. Топпи гъæртæмæ фунæй гъæу райгъал æй æма адæм рафæдеси æнцæ, гæрæхтæ цирдигæй цудæнцæ, уордæмæ.

Гуйман æртæ цæфи фæцæй, фал уæддæр бæгъатæрæй тох кодта е 'знæгти хæццæ. Ездæнттæй дууæ фæммард æй, цалдæр ба си уæззау цæфтæ фæцæй. Гуйман æхуæдæг дæр фæцæй мæлæтдзаг цæфтæ...

Бон фæцъцъæх æй. Ездæнттæ сæ мæрдтæ æма сæ цæфти фæххастонцæ...

Гъæубæстæ Гуймани байвæрун фæндæ искодтонцæ кади хæццæ.

 Мæнæ хуарз адæм, корун уи æма мæмæ еуминкъий байгъосетæ.

Дзасар адæмбæл æ цæстæ радардта, уæдта никки мæстгундæрæй загъта:

– Туйгъанте ема мин Хъубадте не

цирткъахгути фæстæмæ æрбарвистонцæ. Уæ марди, дан, банигæнетæ кæми уæ фæндуй, уоми, æрмæст ин ездæнтти зæнхæбæл бунат нæййес.

- Куд, куд? исгъер кодтонце емгъелесей адем.
- Уæхе зæнхæбæл, дан, æй банигæнетæ, нæхецæн ба зæнхæ нæййес. Нур зæгъайтæ, хуарз адæм, нæ мард кæми банигæнæн?..

Адем се хъематебел еруагътонце се къохте, зенхеме исаразтонце се цестингас. Фестагме Созайти зеронд Майрен цалдер ампъези ракодта разме ема загъта гъерей:

- Гæрр, мард банигæнуни фагæ дæр нин нæбал ес зæнхæ? Æма ма, уæд хуарз адæм, уæд ма нæ цард ци æй? Нæ тог нин ка баниуазта, еци ездæнттæ ни бустæгидæр гириз кæнун ку райдæдтонцæ, æви нæ фонс æнгъæл æнцæ? Нæ, еци гъуддагæн хатиргæнæн нæййес!..
- Уой бæсти мæлæт хуæздæр æй, зæгъгæ, кадæр багæлста æ дзурд.
- Лæг ка æй, е тагъд æ хæдзарæмæ æма ардæмæ æд тохæнгæрзтæ! Фæууиндзинан, нæ мард банигæндзинан æви нæ! – загъта Дзасар.

Цæстифæнникъулдмæ зиани тургъи силгоймæгтæй уæлдай некебал райзадæй. Цубур рæстæги фæсте адæм фæстæмæ здахтæнцæ æд тохæнгæрзтæ; кæмæ берданкæ, кæмæ фæндзæхстон, кæмæ æхсаргард, кæмæ дамбаца, кæмæ цæвæг, кæмæ сагойнæ...

Æнæуæлдай дзубандийæй, Дзасар сæ разæй, уотемæй адæм рараст æнцæ уæлмæрдтæмæ. Февналдтонцæ цирт къахунмæ.

 Ездæнттæ, лæгдæр уи ка æй, е рацæуæд нæ размæ!

Хабар ку байгъустæй баделиатæмæ, уæд Амурхан æ сæр ниххуаста æма загъта:

Хуарз нæ бакодтайтæ, мард нигæнун ке нæ уайгътайтæ, уомæй. Ку уин дзурдтон, фагæ маст син искодтан, сæ хуæздæри син бафснайдтан... Нур уинетæ, сау адæм ке æригъал æнцæ, нæ нихмæ федарæй ке исистадæнцæ, уой...

Уæддæр уонæй цалдæр къудеппи æд тохæнгарз фæннæхстæр æнцæ уæлмæрдтæмæ, фал ку бахæстæг æнцæ æма адæми ку рауидтонцæ, уæд фæстæмæ раздахтæнцæ.

Адам изарардама банигадтонца мард, фастама са хадзарттама цуданца анадзоргай, ард бахуардтонца, еци бонай фастама дорзарда, агъатир тогцъирти нихма са топпихуаса сорай ке дардзананца, сахе афхуарун ке набал бауадздзананца, уой туххай.

ОПАЛЕННАЯ СУДЬБА

Почему-то так повелось, что юбилейные зарной тональности. Вот и в посвященных сора Сулеймана Сабаева все обстоятельства жизни и творчеству Казбека Казбекова статьях трагической судьбы опального писателя, либиографии и пересказываются отдельные мо- Великой Отечественной войны, истинного менты его творческой деятельности. И как-то патриота своей Родины Казбека Казбекова деликатно обходится все то, из-за чего так обнародовал в своем обстоятельном литератрагически складывалась его судьба. А между турном очерке «Судьба опального писателя». тем об этом надо говорить и говорить, пото- Хотелось бы его полностью представить му что именно то, что его абсолютно безвинно вниманию наших читателей, но, к сожалению. подвергали гонениям и опале, не позволило ему возможности газеты не позволяют, а потому реализовать возможности своего многогран- ограничимся воспроизведением отдельных ного таланта во всей его полноте и мощи.

Тут следует особо подчеркнуть, что усистатьи в основном пишутся в какой-то луче- лиями доктора филологических наук, професскорописью перечисляются основные вехи его тературоведа, боевого офицера, участника его частей.

Сулейман САБАЕВ (1930-2014) профессор, поэт, публицист

Представителям осетинской творческой интеллигенции в 30-х годах прошлого века приходилось трудиться в невыносимо тяжелых условиях. В те времена лучшие произведения писателей прошлого Т.Мамсурова, С.Гадиева, Д.Короева, Е.Бритаева были признаны «враждебными для народа», «антисоветскими», «пропитанными буржуазным национализмом» и на них было наложено табу. Многие же современные пи-Г.Бараков, Г.Малиев, К.Дзесов, С.Косирати, Дз.Гатуев, С.Кулаев и другие осуждены на длительные сроки или расстреляны за «буржуазный национализм» и распространение «антисоветских идей». Поистине земля горела под ногами осетинской творческой и научной интеллигенции.

В те же годы под неусыпным наблюдением правоохранительных органов оказался и двадцатипятилетний аспирант СОНИИ К.Т. Казбеков. Причиной тому послужило то, что его научными руководителями были объявленные буржуазными националистами и арестованные известные профессора Г. Дзагуров и Б. Алборов. «Вина» Казбекова отягощалась еще и тем, что Г. Дзагуров был редактором и автором предисловия его первой книги стихов «Свирель новой жизни».

Казбек Тимофеевич отдавал себе отчет, что над ним нависла реальная угроза ареста и пыток. В этом он еще больше убедился после ряда вызовов на допрос следственными органами и проведенного ими собрания в коллективе СОНИИ, где без обиняков прозвучало требование осудить «буржуазных националистов».

Как все это происходило тема особого разговора. и. надеемся, будет возможность вернуться к этому вопросу. А пока отметим, что травля К.Казбекова продолжалась и после того, как он вернулся с войны.

Казбек Тимофеевич посвятил и несколько стихотворении погибшим на фронте, отдавая им дань за героические подвиги. В целом же сборник «В дни борьбы» явился поэтической эпопеей о Великой Отечественной войне 1941-1945 годов, где героем выступает народ, борющийся против немецкофашистских захватчиков. Он свидетельствовал также о зрелости многообещающего таланта автора. К сожалению, это была его последняя прижизненная книга.

Последующие годы творческой деятельности Казбекова протекали в тяжелых драматических, если не сказать трагических, условиях. Начиная с конца сороковых годов власть придержащие

в печатных органах по указанию вышестоящих чиновников вообще перестали публиковать рукописи на дигорском диалекте. На этой почве у него не раз возникали конфликты. Чтобы както выйти из положения, он стал писать эпические произведения на иронском диалекте, особенно не удавалась ему лкрика. Хотя в это время Казбеков и написал несколько стихотворений на иронском диалекте, он вскоре понял, что настоящую лирику поэт может создавать пишь на языке. который был впитан с молоком матери. По воспоминаниям близких, большую часть этих стихотворений он уничтожил, чувствуя их слабость.

Волна преследований и арестов 30-х годов, как незатухающий вулкан, с новой силой прошла по всеи стране в начале 50-х годов. Особенно сильно от нее пострадали осетинская литература, фольклор, а также научно-творческая интеллигенция. Группа оголтелых подхалимов и предателей интересов осетинской культуры во всех печатных органах республики развернула ожесточенную критику под флагом борьбы против буржуазного национализма в литературе, устном народном творчестве и науке. Дать полную картину истории развития осетинской литературы этого периода - задача специального исследования. Мы лишь затронем некоторые события и факты, имеющие прямое отноше-

ние к судьбе К.Т. Казбекова. Так уж сложилось, что волею этой злой судьбы в центре внимания «критиков» и правоохранительных органов оказался именно он.

В ряде статей и решениях Северо-Осетинского обкома ВКП(б) жесточайшей критике было подвергнуто и творческое наследие осетинских писателей С.К. Гадиева, И.Д. Канукова, Д.Г. Короева, Р.П. Кочисовой, Д.Х. Мамсурова, Г.Дз. Плиева, Т.А. Епхиева, Т.И. Балаева, И.Б. Хуадонти и многих других. Такой же критики были удостоены научные труды по осетиноведению выдающихся ученых В.И. Абаева, Б.В. Скитского, Г.Кокиева, М.С. Тотоева. Почти все они в той или иной мере обвинялись в пропаганде буржуазного национализма, в извращении фактов истории Осетии, в идеализации патриархально-феодальной старины... Впрочем, легче перечислить, какие тягчайшие грехи им не приписывались.

Особенно ощутимый удар осетинской литературе, культуре, науке и интеллигенции нанесли решения пятого Пленума Северо-Осетинского обкома ВКП(б) от 16 апреля 1952 г. и заседания бюро от 4 ноября того же года, посвященные вопросам состояния идеологической работы в республике.

За этой вакханалией в печатных и партийных органах внимательно следили и тщательно собирали компромат на осетинскую интеллигенцию правоохранительные органы. Одним из первых, за кем была установлена негласная слежка еще задолго до начала 50-х годов, был писатель-фронтовик, преподаватель осетинской литературы СОГПИ К. Казбеков. В результате этой слежки был собран компромат и 21 октября 1953 года было подготовлено постановление на его арест, где, в частности, говорится: «Казбеков Казбек Тимофеевич, будучи враждебно настроенным к советскому строю в военный и послевоенный период, проводил среди своего окружения антисоветскую, буржуазно-националистическую агитацию. В годы Великой Отечественной войны Казбеков высказывал свои намерения об уклонении от службы в армии, возводил клевету на колхозный строй, протаскивал в своих художественных произведениях националистические настроения.

В послевоенные годы Казбеков, выступая против мероприятий Коммунистической партии и Советского Правительства, проявляет элементы оуржуазного национализма. В своих выступлениях и лекциях в институте идеализировал дореволюционных, реакционных писателей и их произведения, носящие буржуазно-националистический характер. Восхваляет врагов народа, возводит клевету на русский и другие народы» (т. 1, л. д. 2).

В тот же день постановление было утверждено министром МВД, а 23 октября прокурором республики санкционирован его арест. На следующий день, 24 октября, К. Казбекова забрали прямо из аудитории, где он проводил занятия со студентами. Одновременно был проведен обыск в его квартире и изъяты все рукописи, дневники, книги, письма, словом, весь архив писателя до последнего клочка бумаги.

Ознакомившись с двухтомным делом №ФС4641, хранящимся в архиве госбезопасности, насчитывающим около 1000 листов, убеждаешься в том, что следствие шло по заранее четко намеченному плану с единственной целью изобличить Казбекова в предъявленном ему обвинении.

Допрос обвиняемого начался в день ареста и продолжался без малого четыре часа. Протокол допроса краток, но из ответов Казбекова видно, что в основном его допрашивали о Г. Дзагурове и Б. Алборове, арестованных еще в 30-х годах. Ответ обвиняемого был следующим: «О буржуазнонационалистической деятельности Дзагурова и Алборова я узнал только после их разоблачения. Виновным в проведении антисоветской буржуазно-националистической деятельности себя не признал» (т.І, л. д. 33-34).

Свидетельских показаний о том, с какой откровенностью и настойчивостью защищал Казбеков творческое наследие Т. Мамсурова и Е. Бритаева десятки, но хотелось бы привести еще одну выдержку из показаний Н.А. Кадзовой, в гостях у которой Казбеков говорил: «...Что бы со мною ни случилось, я никогда не соглашусь с теми, которые говорят, что Бритаев не нужен, что его нужно вычеркнуть из истории осетинской литературы... Рано или поздно Бритаев займет свое место в осетинской литературе, и тогда вспомнят нас хорошим словом» (л. д. 219).

Все эти показания и признания в ту пору были вполне достаточными, чтобы обвинить Казбекова в умышленной пропаганде буржуазных националистов, в игнорировании им решений партии и правительства. Несколько сложнее было доказать его виновность в допущении антисоветских высказываний в творчестве и в беседах с людьми. Но и здесь следователю «неоценимую» помощь оказала экспертная комиссия, которая во фронтовом дневнике Казбекова нашла запись на осетинском языке: «Где, правда? Правды никогда не было, нет и никогда не будет. Жизнь – издевательство. Одни живут в роскоши, а другие, защищая их, проливают кровь. Вот эта жизнь!» Хотя эта запись относилась к лжепатриотам и дезертирам, уклоняющимся от участия в войне, но такая «мелочь» не устраивала следователя, и он констатировал ее как антисоветский выпад.

В следственном деле большое место заняли и показания свидетелей об антисоветских выпадах К. Казбекова, допущенных им в доверительных беседах с близкими знакомыми еще задолго до своего ареста. Одним из таких его «приятелей» был некий Р.К. Тхапсаев, который на допросе еще 11 апреля 1951 года показал: «В мае 1948 года я около универмага встретил Казбекова. Разговор был на разные темы... Он мне начал говорить: «...видишь. какая очередь, это сегодня дают обувь... Сколько я помню суще-

ствования советской власти, без очереди ничего не было...» Примерно в середине июля 1948 года я опять прогуливался на проспекте им. Сталина с Казбековым Казбеком, который в процессе беседы со мной сказал, что он скоро уйдет в отпуск, по возвращении из которого напишет какую-нибудь вещь, как он выразился «на кусок хлеба». При этом он рассмеялся и сказал, что напишет на общую тему, какую им предлагают: «Да здравствует наша Родина!», «Цветут колхозы», «Радостно жить». И еще добавил, мол, когда будет то время, чтобы можно писать писателю то, что он хочет, на вольную тему?..» (т. І, .л.д. 201-202).

Допрошенный в декабре 1951 года свидетель А.Т. Березов по-казал, что Казбеков за выпивкой с ним говорил, мол, его, участника войны, притесняют в Союзе ССП и в СОГПИ и тут же как бы спросил меня: «Не зря ли мы воевали?..» Как я его понял, говорил он об Отечественной войне 1941-45 гг. и о своем участии в ней...» (т. І. л. д. 209-209а т. ІІ, л. д. 5–8).

Аналогичные показания дала и свидетель А.Т. Джигкаева на допросе 7 мая 1952 года. Вот отрывок из ее показаний: «Как-то в коние 1950 года Казбеков пришел ко мне в редакцию газеты «Молодой большевик» проверить свою статью. Казбеков сказал мне, что на него в пединституте создано дело, по которому его обвинили в буржуазном национализме. Казбеков сказал мне. что он действительно утверждал и, утверждает сейчас, что в пединституте зажимают национальные кадры, травят их, что там засилие русских» (т. І, л. д. 210).

Выше приводили выдержку из показаний Н.А. Кадзовой. Не менее каверзную роль в судьбе писателя сыграли и другие ее показания 3 сентября 1952 года: «Продолжая разговор, Казбеков говорил: «...Нам, передовым осетинам, не нужно идти на поводу у таких людей, как Басаргин (работник Союза советских писателей СССР, член комиссии ЦК КПСС в СОАССР) и некоторые наши руководители, которые боятся потерять свои портфели, свои машины и хорошую заработную плату...» (т. І, л. д. 217-227). Имеются и показания свидетелей, в которых К. Казбеков обвиняется в клевете на колхозный строй и на советскую власть. Например, 12 октября 1953 г., всего за 9 дней до ареста Казбекова, свидетель Е.И. Елекоева показала: «13 апреля 1942 г. я встретилась с казоековым на автобусной станции... Он говорил: «...Колхозников очень долго обманывали, обещая им хорошую жизнь, но теперь они убедились, что при колхозном строе им жизни нет, и когда каждый будет иметь свою лошадь и участок земли, то они обеспечат себя всем необходимым» (т., І., л. д. 232-234.).

Вот так день за днем, месяц, за месяцем, год за годом, начиная с тридцатых годов, за исключением военных лет, все больше обрастало дело по обвинению К.Т. Казбекова. В ходе следствия материалы экспертизы в связи с некоторыми возражениями Каз-

бекова были еще раз разъяснены и дополнены экспертной комиссией, показания же свидетелей дополнялись и подтверждались на повторных допросах и очных ставках с обвиняемым. Наконец, дело К.Т. Казбекова завершено следствием и 8-10 февраля 1954 года составлено обвинительное заключение, где говорится: «Будучи враждебно настроенным к существующему в СССР общественно-политическому строю и стоя с 1935-1937 гг. на позициях буржуазного национализма, по день ареста проводил враждебную работу на идеологическом фронте в Северо-Осетинской АССР. Используя национальные предрассудки, протаскивая в своей практической деятельности антисоветские, националистические идеи и трактовки, идеализировал и восхвалял врагов народа, буржуазных националистов и их творчество, вопросы истории Осетии, осетинской культуры и литературы истолковывал с позиции буржуазного национализма. В годы Отечественной войны и послевоенное время среди своего окружения в г. Дзауджикау проводил антисоветскую пропаганду: возводил клевету на русский народ. на колхозный строй. на советскую действительность и советскую власть, т. е. виновен в совершении преступления, предусмотренного ст. 58-10 ч. II УПК $PC\Phi CP$ ».

Для нас в настоящее время данное обвинительное заключение звучит как нонсенс, ибо все факты. на основании которых оно построено, следственными органами были тенденциозно искажены. Многочисленными непредвзятыми исследованиями литературоведов и критиков доказано, что Темирболат Мамсуров был поистине певцом горячо любимой им родины и страданий своего народа; творчество Е. Бритаева, Д. Короева и других писателей прошлого не было буржуазно-националистическим, правдиво отражало жизненные явления и события. Наукой установлена и достоверность исследований выдающихся ученых Г. Дзагурова, Б. Алборова, В. Абаева, Г. Кокиева и других по истории и языку осетинского народа. Надуманы и факты «протаскивания» К. Казбековым в своем творчестве идеи буржуазного национализма. Во многом преувеличено и значение высказываний обвиняемым своего недовольства жизненными явлениями, так как они не были направлены против государственного строя вообще, а носили конкретный адресный характер. Но в эпоху командно-административной системы все это рассматривалось только с обвинительным уклоном. Обвинительное заключение 11 февраля 1954 г. утверждено министром МВД к прокурором COACCP «для предания обвиняемого Казбека Тимофеевича Казбекова суду». (т. II, л.д. 330).

Наступившее к этому времени некоторое потепление в политическом климате страны сыграло позитивную роль в судьбе писателя. Уголовное дело по его просьбе было истребовано и рассмотрено прокуратурой СССР. В результате непредвзятого изучения дела про-

куратурой СССР многие пункты обвинительного заключения, как следовало бы ожидать, признаны недостаточно доказанными, или же неправильно квалифицированными. Вот некоторые выдержки из постановления прокуратуры СССР. Признавая факт влияния буржуазных националистов «на Казбекова в направлении его творчества на националистический путь» доказанным, в то же время указывается, что *«преступной* связи Казбекова с Дзагуровым и Алборовым не установлено» (т. II., л.д. 341). Доказанными признаны и факты восхваления Казбековым творчества Т. Мамсурова и Е. Бритаева, Однако «...сборник стихов Мамсурова изъят по мотивам того, что он составлен националистами Дзагуровым и Алборовым, содержанию стихов оценки не дано», - говорится в постановлении. Обращено внимание на то, что из творческого наследия Е. Бритаева изъята только пьеса «Хазби», а остальные произведения его оценены положительно А. Фадеевым как имеющие «ценность для национальной осетинской литературы». «При таких обстоятельствах, – говорится в постановлении, – считать контрреволюционным преступлением восхваление Казбековым творчества Бритаева и Мамсурова достаточных оснований не имеется» (т. II,. л.д.342).

В отношении стихотворения Казбекова «Днепру», где автор утверждает, что осетины жили на Днепре отмечено: «...если это и искажает историческую правду, то, во всяком случае, не является контрреволюционным». В показаниях Березова, Кадзовой, Тхапсаева. Елекоевой и других свидетелей о том, что Казбеков выражал недовольство советским строем, найдено множество противоречий, делающих их сомнительными. Не признано обоснованным и обвинение Казбекова «в клевете на советских руководителей вообще, т. к. он говорил лишь о некоторых руководящих работниках Северной Ocemuu». (т. II. л.д. 345).

Проанализировав все пункты обвинительного заключения по делу К.Т. Казбекова, прокурор отдела по спецделам Прокуратуры СССР ст. советник юстиции Новиков приходит к выводу, что

Казбеков на протяжении ряда лет допускал проявления буржуазного национализма, но они «не носили резко выраженного националистического характера.... имеющиеся в деле доказательства о проведении им антисоветской агитации нельзя считать бесспорными...» Учитывая все эти обстоятельства, плюс еще и то, что Казбеков был участником Отечественной войны, за боевые заслуги имел 9 правительственных наград и к этому времени был уже туберкулезно больным, вынес постановление: «Следственное дело по обвинению Казбека Тимофеевича Казбекова по ст. 58-10 ч. II УК РСФСР производством прекратить. Казбекова из под стражи освободить» (т. II, л.д. 347).

На основании этого постановления 31 марта 1954 г. К.Т. Казбеков обрел долгожданную свободу. Но радоваться было еще рано. Его до самой смерти ожидала мучительная разлука с любимой работой преподавателя института. Единственной отрадой для него остался творческий труд, и он не расставался с ним: писал поэмы, повести, пробовал свои силы и в драматургии. Кстати, еще в конце 30-х годов К. Казбеков в соавторстве с В. Корзуном написал драму. «Нарт Батраз», которая была поставлена на сцене Северо-Осетинского драмтеатра в сентябре 1941 года. Она пользовалась огромным успехом у зрителей, ее любили и сами актеры театра. «Эта была героика, любимая театром и зрителями и необходимая в условиях Отечественной войны», - справедливо писал о ней поэт, переводчик и литературовед Х.Н. Ардасенов.

За последние десять лет, которые у него оставались до конца жизни, Казбек Тимофеевич собрал, перевел на русский язык и издал сборник осетинских народных сказок (1958), опубликовал в журнале «Мах дуг» (1960, №10) поэму «Ахсар и Даухан», издал сборник поэм «Слава поколений» (1960), отдельными книгами выпустил в своей обработке сказки для детей «Дракон и злая женщина» (1962) и «Старый волк» (1963), опубликовал в журнале «Мах дуг» (1965, №11) документальную повесть «Сердце коммуниста». Если к этому прибавить множество статей и рецензий по различным проблемам осетинской литературы, которые были опубликованы им на страницах периодической печати, да и неопубликованные рукописи, ныне хранящиеся в его архиве, то трудно переоценить его творческий вклад в осетинскую литературу.

Творческих планов у Казбека Тимофеевича было много. Он намеревался собрать и издать отдельной книгой свои многочисленные очерки, статьи и стихи, написанные им на русском языке и опубликованные во фронтовых газетах, подготовить к изданию свои прозаические произведения и, наконец, защитить свою диссертацию и добиться права вернуться на педагогическую работу в институте. Но этим благородным целям писателя не суждено было осуществиться. Он очень тяжело переносил свое незаслуженное положение изгоя, отверженного не обществом, не народом, а власть имущими бюрократами всяких мастей и рангов. Это постепенно подорвало его здоровье. Сказались, конечно, раны и лишения военного времени. Его жена и верная спутница жизни Лидия с сердечной грустью вспоминает: «...Я стала замечать, что здоровье Казбека пошатнулось, появилась одышка. Украдкой от меня стал принимать лекарства, он ужасно не любил жаловаться и никогда не жаловался. Затем стали появляться приступы, неотложка стала чем-то неотъемлемым. А Казбек все отшучивался: «Ничего, родная, это все пустяки, пройдет...»

Он лечился долго, неоднократно ездил в санатории, но болезнь так и не прошла. В последний день декабря 1966 г. перестало биться неугомонное сердце опального писателя-воина.

Казбек Тимофеевич Казбеков прожил всего 54 года, но оставил о себе добрую память Человека с большой буквы, писателя разностороннего дарования, литературоведа и фольклориста, критика и наставника писательской молодежи. Литературная общественность Осетии в большом долгу перед ним. Необходимо изучить его творчество, собрать и издать его прозу и произведения на русском языке, издать хотя бы двухтомник его сочинений.

СУГЪДÆГ ПАТРИАРХ КИРИЛЛИ ХÆЦЦÆ ФЕМБÆЛД

МӔСКУЙ косæг балций уогæй, Республикæ Цæгат Иристон-Аланий Сæргълæууæг Сергей Меняйло Даниловаг моладзандони фембалдæй Мæскуйаг æма еугур Уæрæсей Сугъдæг Патриарх Кирилли хæццæ æма Дзæуæгигъæуккаг æма Алайнаг епископ Герасими хæццæ.

Фембæлди рæстæг Сергей Меняйло фæббæрæг кодта, республики паддзахадон-аргъауæнон рахаститæ æнтæстгин ке

'нцæ, уой. Никки епископи бунат 2021 анзи Герасим ку байахæста, уæд бустæгидæр.

Дзубандий рæстæг сæйрагдæр адтæй 2022 анзи Аланибæл исаргъуди 1100 анзи исбæрæг кæнун. Сугъдæг Патриарх Кирилл куд байамудта, уотемæй 1100 анзи устур юбилей æй, гъæуама имæ æмхузонæй не 'ргом раздахæн. Куд бафеппайдта, уотемæй Аланибæл исаргъуд фæббæрæг æй еугур Уæрæсебæл дæр, бустæгидæр æ хонсайраг хайбæл.

Фембæлди архайгутæ фæннисан кодтонцæ юбилеймæ нисангонд мадзæлттæ, бæрæгбони хæццæ баст фарстатæ. Сæйраг гъуддæгутæ конд æрцæудзæнæнцæ аци анзи сентябри.

РЕДАКЦИЙÆЙ:

Аланий исаргъуди 1100 анзей фæдбæл нуриуæнгæ дæр нæ газети мухургонд цудæнцæ æма ма идарддæр дæр мухур кæндзинан аллихузон æрмæгутæ. Уомæ гæсгæ ба нæ зæрдæ дарæн уобæл, æма нин еци гъуддаги фæййагъаз кæндзæнæнцæ ахургæндтæ, публицисттæ, уæдта ести цæмæдесаг æрмæгутæ нæ газеткæсгутæй кæмæ ес, етæ дæр. Уæд цитгин юбилей æнхæстдæрæй æма федауцæдæрæй исбæрæг кæндзинан.

ИСКАДÆ КОДТОНЦÆ ХАФИЗТÆН

Аци анз 14 июни Чиколай культури Галауани зали къохбагæнæн дæр нæ адтæй. Ами устур кадæ кодтонцæ, Хъæрæсе-Черкессий медресе-интернати рауагъдонтæй æртемæн, кæцитæн аккаггонд æрцудæй хафизи нæмттæ. Етæ, се 'ртæ дæр кæрæй-кæронмæ наизусть исахур кодтонцæ Хъуран.

Æригон хафизтæ сæ фæлварæнтæ æнтæстгинæй ке равардтонцæ, уой фæдбæл син арфæ ракæнунмæ ардæмæ 'рбацудæнцæ Цæгат Кавкази республикити духовон управлений минæвæрттæ.

Кадгин мадзал райдæдта Хъуран аргъаунæй. Уой фæсте син зæрдиаг арфитæ ракодтонцæ Ирæфи райони бунæттон администраций сæргълæууæг Лагкути Омар æма Цæгат Иристон-Аланий пусулмон дини управлений муфтий Гуæцæлти Хаджиморат. Етæ куд бафеппайдтонцæ, уотемæй аци мадзалæн ес устур нисанеуæг. Хафизи цитгин ном райсун æй устур кадæ æма бæрнон гъуддаг.

Сæрмагонд арфи дзурдтæ загъд æрцудæй Хъæрæсе-Черкессий республики муфтийи хуæдæййевæг, республики медресе исаразæг æма директор Мухаммедхаджи-Эркеновæн.

Мухаммед-хаджи-Эркенов дæр зæрдиаг арфитæ ракодта æма банисан кодта, медресей куст анзæй-анзмæ ирæзгæ ке цæуй, уой. Фулдæргæнгæ цæуй еци ахурадон уагæдони ахурдзаути нимæдзæ. Ахур си кæнунцæ Стъараполи крайи, Кæсæг-Балхъари, Цæгат-Иристони, сауæнгæ ма Таджикистани республикитæй дæр фæсевæд.

Æ радзубандий фæсте зæрдегенæй бакастæй «Пахампар Мухаммади фæстаг нистауæн».

Идарддæр дзурди барæ лæвæрд æрцудæй «Сугъдæг Æрфинст»-и гъæуайгæнгути æригон минæвæрттæн, Салим Абдулсалимов, Ахмад Додтаев æма Дашити Ибрагимæн (Чиколайæй). Бустæги устурдæр деси ба зали бадгути бафтудта æ урух зонундзийнæдтæй Дашити Ибрагим. Ибрагим æнæкъуæзгæй бæлвурд дзуæппитæ равардта, ци фарстатæ имæ лæвæрд æрцудæй, уонæбæл, уæдта райдарддæр кодта. æ ахургæнæг ци аят райидæдта. уой.

Зал æригæнтти радзубандитæбæл исæмбалдæй тухгин къохæмдзæгъди хæццæ.

Дашити Ибрагим, Салим Абдусалимов жма Ахмад Додтаевжн кадгин нжмттж ке райстонцж, уой фждбжл дипломтж равардта нж республики пусулмон аджми Духовон управлений муфтий Гужцжлти Хаджиморат. Гужцжли-фурт ма син еума хатт джр зжрдиаг арфитж ракодта, устур жма кадгин хафизи нжмттж син аккаггонд ке 'рцуджй, уой фждбжл.

Зæрдæбæлдарæн лæвæрттæ ма аккаггонд æрцудæй медресей директор æма ахургæнгутæн дæр.

БЕСОЛТИ Æхсарæ

SPIEF' ST. PETERSBURG INTERNATIONAL ECONOMIC FORUM REM. DVHAPODHAR SNOHOMMAECKNIA OCPYM ROSCONGRESS Building Trial

ЗУНДГОНД куд ей, уотемей Санкт-Петербурги 15-18 июни цеуй Æхсенадемон экономикон форум. Æ исаразгуте куд зегъунце, уотемей аци мадзалме хъебер цемедесей ракастей дуйнеуон ехсенаде — цалдер боней дергъи 'й баберег кодтонце 13500 архайеги 141 паддзахадемей, се 'хсен миней фулдер миневертте 46 паддзахадей аллихузон организацитей.

Форуми архайуй Цæгат Иристони де-

АФОНÆБÆЛ ÆНХÆСТГОНД КУСТ — ПАЙДАХÆССÆГ!..

легаци дæр, æ сæргъи Сергей Меняйло, уотемæй. Æма бавдесдзæнæнцæ, нæ республики устур ахедундзийнадæ кæмæн ес, цалдæр уæхæн размæцуд проекти:

- Туристон-рекреацион комплекс «Мамисон» исаразун, æ еумæйаг аргъ ей 19 миллиард соми, гъеуама си феззинна 3 мин неуег кусти бунати;
- Кластер «Агропромышленнон комплекс»-мæ хаст цæуй фæткъу бæлæсти дзæхæра ниййаразун, рæзæфснайæнтæ, гъаруæтти комплекс исаразун æма æндæр нисантæ. Æ еумæйаг аргъ æй 34,1 миллиард соми, фæззиндзæнæй си 2308 нæуæг косæн бунати;
- «Транспортон-логистикон комплекс»-и фæрци фæззиндзæнæй нæуæг аэровагзалон бунат, уомæй идарддæр – индустриалон-логистикон парк. Æ еумæй-

аг аргь – 5 миллиард сомей бæрцæ, фæззиндзæнæй си 2 мин нæуæг кусти бунати;

- «Нæуæг туристон инфраструктурæ æма лæггæдти ирæзт»-и фæрци фæззиндзæнæй тематикон парк аллихузон аттракционти хæццæ æма туристон-рекреацион комплекс. Æ аргъ — 4,5 миллиард соми, æ проектон гъомусмæ ку рахезонцæ, уæд еу анзмæ æмбæлдзæнæнцæ 400 мин адæймагебæл, фæззиндзæнæй си 557 нæуæг кусти бунати.
- Балер кæсалгæдарæн хæдзаради исарæзтæн æ нисан æй Цæгат Иристони æдзæнхæ дони кæсалгæдарæн центри фæззинд. Хъæппæрес равдиста «Аквакультурити сакъадах», æ аргъ æй 1 млрд соми, æ тухи ку бацæуа, уæд уодæгас кæсалгæ есдзæнæнцæ 5 мин тонней бæрцæ. Фæззиндзæнæй си 38 нæуæг кусти бунати.

Форум цалинмæ коса, уæдмæ делегаций зæрди ес цалдæр ахсгиаг бадзурди бафинсун, уони хæццæ, Кластерти, технопаркти ассоциаци, Уæрæсей промышленниктæ æма амалгъонти цæдес, информацион технологити компани, хецæн индустриалон парк исаразуни туххæй сæрмагонд гæгъæди дæр. Не 'мгустадæфæххуæздæр уодзæнæй акционерон æхсæнадæ «Медскан» æма «Уæрæсей Сбербанк»-и хæццæ.

Нæ рагфидтæлтæй нин байзадæй уæхæн загъд: «Афонæбæл ци куст бакæнай, пайда е хæссуй!...» Æма мæнæ ци нисанти кой ракодтан, етæ, дзубанди дæр ибæл нæййес, пайдайаг æнцæ. Æцæг байархайун ба гъæуй, цæмæй афонæбæл æнхæстгонд æрцæуонцæ. Æма еци гъуддаг ба, бæргæ, ку бантæсидæ...

Throbes

Республикон дзиллон æхсæнадон-политикон газет «Дигорæ». Сæйраг редактор: САКЪИТИ Бариси фурт Эльбрус.

Газет исаразæг æма уадзæг: РЦИ-Алани мухури æма дзиллон коммуникацити гъуддæгути фæдбæл Комитет. 362003, РЦИ-Алани, г. Дзæуæгигъæу, Димитрови гъæунгæ, 2. Редакций адрес: 362015 РЦИ-Алани, г. Дзæуæгигъæу, Къостай номбæл проспект, 11, 6-а- уæладзуг. Тсл.: 25-22-56 (факс), 55-08-16; 25-93-00. Е-maii: gazeta-digora@inbox.ru. Нæ газети сайт: http://gazeta-digora.ru.

Газет регистрацигонд æй бастдзийнади, хабархæссæг технологитæ æма дзиллон коммуникацити сфери Федералон служби Управлений РЦИ-Аланий. Рег. номер ПИ №ТУ15-00141, 2017 анзи 14 апърели. Газет мухургонд æрцудæй АБÆ «Рауатъдадæ «Хонсайраг регион»-и. 357600, г. Ессентуки, гъæунгæ Никольская, 5а.

Газет цæуй къуæре еу хатт – геуæргибони. Рафинсуни индекс: 73946. Тираж 500. Заказ №1221.

Мухурмæ гъæуама финст æрцæуа – 17.00; 16.06.2022. Мухурмæ финст æрцудæй – 17.00; 16.06.2022. Нæ газетæй ист æрмæгæй пайда кæнун æнгъезуй, нæ редакций аразийæй. Уæдта гъæуама бæрæггонд уа, нæ газетæй ист ке æй, е.

Финстатута, къохфинстита, хузтан рецензи на даттан, уадта са автортама дар фастама не грветан. Газети ци арматута рацауа, уонабал барнондзийнада хассунца са авторта.